

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

**Bakalářská práce**

**Působení J. W. Goetha v Západočeském regionu**

**Veronika Gabrielová**

**Plzeň 2012**

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

**Katedra filozofie**

**Studijní program Humanitní studia**

**Studijní obor Humanistika**

**Bakalářská práce**

**Působení J. W. Goetha v Západočeském regionu**

**Veronika Gabrielová**

*Vedoucí práce:*

Mgr. Eduard Neupauer, PhD.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

*Plzeň, duben 2012*

.....

Poděkování:

Ráda bych zde poděkovala váženému panu prof. Mgr. Eduardu Neupaerovi, PhD. za cenné rady při zpracování bakalářské práce i za čas, který mi věnoval.

## OBSAH

ÚVOD.....	1
II. CESTY PO ČECHÁCH.....	3
II.I. KARLOVY VARY 1785 - 1786.....	3
II. II. KARLOVY VARY 1795 .....	6
II. III. KARLOVY VARY A ZÁPADNÍ ČECHY 1806 - 1807 .....	9
II. IV. KARLOVY VARY, FRANTIŠKOVY LÁZNĚ A OKOLÍ 1808.....	16
II. V. KARLOVY VARY, TEPLICE A OKOLÍ 1810.....	18
II. VI. FRANTIŠKOVY LÁZNĚ, KARLOVY VARY A OKOLÍ 1811.....	23
II. VII. KARLOVY VARY, TEPLICE, KARLOVY VARY 1812 .....	25
II. VIII. TEPLICE A OKOLÍ 1813 .....	28
II. IX. KARLOVY VARY A OKOLÍ 1818 .....	30
II. X. KARLOVY VARY A OKOLÍ 1819 .....	31
II. XI. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, KARLOVY VARY A CHEB 1820 .....	33
II. XII. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, CHEB A FRANTIŠKOVY LÁZNĚ 1821 .....	34
II. XIII. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, CHEB A OKOLÍ 1822 .....	36
II. XIV. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, KARLOVY A CHEB 1823 .....	38
III. OBRAZ KRAJINY .....	40
III. I. ČECHY.....	40
III. II KARLOVY VARY A CHEBSKO.....	42
III. III. TEPLICE A OKOLÍ .....	455
III. IV. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ A OKOLÍ .....	46
IV. BADATELSKÁ ČINNOST .....	48
IV. I. KARLOVARSKÝ „VŘÍDELNÍ DIV“ .....	48
IV. II. KOMORNÍ HŮRKA.....	50
IV. III. TEPLICKO A ZÁPADNÍ ČECHY .....	52
IV. IV. JOSEPH SEBASTIAN GRŮNER .....	54

IV. V. KAŠPAR ŠTERNBERK .....	55
IV. VI. OSVÍCENSTVÍ.....	56
ZÁVĚR.....	58
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA .....	60
RESUMÉ.....	62

## ÚVOD

Zvolené téma, jež jsem se rozhodla zpracovávat ve svém bakalářské práci, zachycuje pobyt významného německého klasika Johana Wolfganga Goetha na českém území, zejména pak v oblasti západočeského trojúhelníku. Tento básník strávil v Čechách značnou část svého života a rehabilitoval se zde z tělesných i duševních neduhů. Jeho výskyt na našem území nebyl ovšem pasivního rázu, jako tomu bylo u jiných lázeňských hostů. Svou neochvějnou touhou po poznání v mnohém ovlivnil prostředí kolem sebe, když se aktivně věnoval badatelské činnosti. Lázeňské procedury podstupoval v době, kdy Evropou zmítá duch Velké francouzské revoluce a napoleonské války. Jako významná osoba vévodova tajemníka přichází do bezprostředního kontaktu s politickým děním, které jej zvláště neuspokojuje, ale významně zasahuje do jeho průběhu. Karlovy Vary se stávají v této době centrem kulturního dění Evropy. Využívat léčebných sil minerálních pramenů a klidného prostředí jezdí stěžejní postavy evropských dějin a právě zde rozhodují o jejich dalším vývoji. Goethe je člověk, který se pohyboval obratně v těchto kruzích a čerpal nové podněty ke své tvorbě. Právě díky této zvědavosti a literárním vlohám máme velice podrobně zaznamenány informace o této době.

V této práci bych se tedy chtěla zaměřit na reflexi Goethova pobytu v západočeském regionu. Poukázat na bohatou historii zdejšího kraje, kterou tento básník zachycuje ve svých denících a dopisech. Goethe se ovšem, navzdory své funkci, nevěnuje hlavně politice, nýbrž přírodovědecké, umělecké a literární činnosti. Jako literát osvíceneckého charakteru udržuje kontakt s řadou filosofů, vědců a umělců a získává široký pohled na svět a lidstvo. Svým nadšením pro mineralogickou a geologickou studii obohacuje výrazně vědecké poznatky. Goethe se svým pomocníkem shromažďují a označují přírodní skvosty karlovarského okolí. Během svých výletů po okolí mapuje krajinu nejen pomocí slov, ale rovněž načrtává obrazy, které jsou přesvědčivým svědectvím dané situace.

Tato práce je snahou o co nejjasnější zhodnocení celého vývoje a vzájemného ovlivnění Goethova vztahu k západočeskému regionu. Na konkrétních situacích, do nichž se tento velikán dostal a následně zaznamenal, lze mnohem lépe chápat tuto dobu. V poznámkách samotného Goetha, jeho korespondenci, či v análech lidí, jež se s ním setkali, nalézáme studnici informací nejen o oblasti západních Čech, ale celé Evropy. Goethovo renesanční osobnost obsáhla široké spektrum oblastí kulturního života a adekvátně s nimi nakládala.

Díky podrobné analýze jeho výskytu v této oblasti lze čerpat z objektivních pramenů a utvářet si reálnější pohled na společenský, ekonomický i politický obraz přelomu 18. a 19. století .

V této práci jsem se rozhodla užívat přítomného času z důvodu aktualizace této otázky a přiblížit se čtenáři. Jelikož je mým záměrem reflektovat krajinu západočeského regionu prostřednictvím působnosti osobnosti Johana Wolfganga Goetha, kladu důraz na doplnění informací o objektech vyskytujících se v této oblasti. Do informačního aparátu jsem se uvedla základní informace o místech, osobách a historických událostech z důvodu lepšího ztotožnění s tématem.

Stěžejním zdrojem informací se pro mne stala kniha Johannese Urzidila *Goethe v Čechách*. Autor této knihy zpracovává působení německého klasika v mnoha rovinách jeho činnosti a je neucelenějším spisem o této problematice. Nashromážděné poznatky z této knihy jsem postupně doplňovala o informace z dalších publikací. Vliv J. W. Goetha na tuto krajinu bylo natolik významné, že došlo k podrobnému zmapování jeho výskytu na území Západních a Severních Čech. Množství informací tak pochází z analů regionálních muzeí a knihoven.

Ve druhé části se zaměřuji na sedmnáct básnickových cest po Čechách. Mým cílem bylo, co nejjasněji popsat jednotlivé cesty, jejich průběh a společenský život. V části třetí se soustředím na obraz krajiny Čech v Goethových spisech a skicách. Tato část je věnována vzájemnému obohacení spisovatele českým prostředím. V následující části se věnuji badatelské činnosti Goetha a v jednotlivých bodech popisují konkrétní projevy jeho přírodovědného zájmu.



## II. CESTY PO ČECHÁCH

### II.1. KARLOVY VARY 1785 - 1786

První příjezd do Čech se nese v duchu pozitivního naladění, které od cesty do toho času módních lázní slibovalo zlepšení mentální i fyzické roviny básnickovy osobnosti. Od příležitosti setkání se s novým prostředím a lidmi si slibuje obohacení o nové podněty ke své tvorbě. Karlovy Vary ovšem vyhledává také ze zdravotních důvodů, jelikož si to jeho stav žádal. Stěžuje si na žaludeční bolesti a problémy s dnou. To se snad z části dalo připsat i rozšířenému dobovému neduhu „hypocondrie“. Za „hypocondra“ se označil už roku 1780 před Knebelem<sup>1</sup>, který u básníka zaznamenává nesmírnou nervní dráždivost ještě i o několik let později.<sup>2</sup>

Tradice Karlových Varů je v té době velice módní a o léčebných účincích zdejších pramenů se Goethe dozvídá již dávno. Nyní má však možnost, díky štědrému příspěvku od vévody, okusit jejich kouzlo na vlastní kůži. Spolu s Knebelem a s Friedrichem Gottliebem Dietrichem, jež byl jeho botanickým asistentem, přijíždí do Karlových Varů 5. července. Cestou do Čech jede přes Cheb, Chlum sv. Máří a Svatavu, kde také přenocuje. Svatavská pošta, ležící na staré poštovské silnici, která spojovala Erfurt s Prahou, byla tehdy zřízena na pobyt lázeňských hostů. Pošta měla znamenitou pověst. Goethe byl velmi pečlivý a pořádkumilovný. Jen díky jeho vlastnostem lze vyčíst (z cestovních účtů) některé zajímavé údaje.<sup>3</sup>

V době Goethova příjezdu do lázní procházelo celé město velikým rozvojem. Rekonstrukce města po ničivém požáru roku 1759 dodává lázním na eleganci. Zdejší život se „točil“ kolem „Vřídla“, kde byly hostům podávány ozdobné nádoby, pocházející nejen z dílen blízkých podniků. Pacienti podnikali terapeutické procházky po okolí a popíjeli pramenité vody vyvěrající ve zdejších oblastech. Celkem se v Karlových Varech, kde byly první lázně otevřeny roku 1711, vyskytovalo šestnáct termálních pramenů. Ozdravné kúry

---

<sup>1</sup> **Karl Ludwig von Knebel** (30. listopadu 1744 - 23. února 1834), německý básník a překladatel, se narodil na hradě Wallerstein. Po té, co nějaký čas studoval právo v Halle, vstoupil do pluku korunního prince Pruska v Postupimi a po dobu 10 let se v něm stal důstojníkem. Zklamán svou vojenskou kariérou odchází, přijímá post učitele prince Constantina Weimara a doprovází jej na cestě do Paříže. Na této cestě se setkává s Goethem, což je počátek jejich velice blízkého vztahu, o němž svědčí jejich korespondence.

<sup>2</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, Příbram: Pistorius & Olšanská s.r.o., 2009, s. 10

<sup>3</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, Karlovy Vary: Krajské nakladatelství, 1959, s. 27

zavedl slavný lékař David Becher, který jako první provedl rozbor Vřídla a prosadil vývoz vřídelní soli.<sup>4</sup>

Goethe je při svém příjezdu náležitě ohlášen jako významný host fanfárou, a stejně jako zapsání do písemného výčtu hostů musí tento ceremoniál zaplatit. Ubytovává se v domě „U Bílého zajíce“ a jak vypovídají jeho poznámky a účty, oddává se rušnému životu. Mnoho výmarských přátel a známých se toho času rovněž nachází ve Varech, a stejně jako řada významných evropských osobností se spolu s Goethem naplno oddávají kulturnímu vyžití. Jak sám později píše: „Člověk tu má velmi napilno. I když zároveň vlastně nic nedělá.“<sup>5</sup> Goethe se však během svých společenských styků nezapomínal věnovat ani své botanické a mineralogické činnosti. Cítil se tu dobře a svou spokojenost s pobytem vyslovil svému vévodovi do Výmaru v dopise, v němž uváděl: „*Od žuly, celým svým stvořením až k ženám vše přispělo, aby mi učinilo pobyt příjemný a zajímavý*“.<sup>6</sup>

Seznamuje se s celou řadou urozených hostů z josefínského Rakouska, německých států, z Ruska a Polska. Nadnárodní ovzduší těchto světových lázní rozšiřuje obzory. Zde se překonává provinciálnost. Goethe se ocitá v okruhu přátel, který zahrnuje generála a spisovatele Adama Kazimíra knížete Czatoryského, kněžnu Izabelu Lubomirskou, bratry Potocké<sup>7</sup>. Rovněž se setkává s hrabětem Brühlem a jeho ženou Christinou, která učarovala básníkovi natolik, že jí skládá básně, což nerada vidí Goethova známá Charlotta von Stein. Goethe lázně opouští 17. srpna.

Většímu soustředění se na pracovní záležitosti se Goethe naučí až v pozdějších dobách. Příležitostně cosi načrtne a napíše, ale především se věnuje botanické a mineralogické činnosti. Jeho asistent mu denně předkládá nové skvosty zdejší flóry. Přínos této cesty vnímal po svém návratu velmi blahodárně. Vnitřně se cítil mnohem svobodněji. Koncem roku píše ve svém dopisu Knebelovi: „*Do Karlových Varů pojedu v každém případě. Vděčím těmto lázním za úplně jiný život.*“<sup>8</sup>

Následujícího roku se Goethe vrací po stejné trase Aš, Hazlov, Františkovy Lázně a Cheb do Karlových Varů. Přijíždí 27. července a ubytovává se tentokrát v domě u „Tří rudých

---

<sup>4</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 10-11

<sup>5</sup> Tamtéž. S. 12

<sup>6</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni, 1997, s. 126

<sup>7</sup> **Stanisław Potocki** byl milovníkem a znalcem umění. Průkopník dějin umění a archeologie v Polsku. Překládal spisy J. J. Winckelmana. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách* s. 12)

<sup>8</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 13

růží“, kde je obklopen svými známými. Loňskou společnost doplňuje výmarský vévoda Karel August. Opět se zde léčí i Charlotta von Stein. Státnické záležitosti Goetha příliš neuspokojovaly. Odvádí to pozornost od literární tvorby a celkově nelehce snáší intrikažení výmarské rezidence.<sup>9</sup> K jeho novým známostem patří pražská hraběnka Aloysia Lanthierová, pětaticetiletá, velice půvabná a vzdělaná žena. Jejich vzájemná náklonnost je limitována dle jejich slov jen tím, že je zadaná. Básník se o jejich vztahu později zmiňuje ve své *Italské cestě*. Za pomoci Herdera<sup>10</sup> textově upravuje k vydání své osmidílné sebrané spisy. V srpnu ještě doprovází paní von Stein na Klínovec a sám navštěvuje nedaleké hory.<sup>11</sup> Na zpáteční cestě, v Nejdku nedaleko Varů, načrtne skálu s hradní věží a list zasílá paní von Stein. Mezi tím pokračuje v radostném a čilém lázeňském životě, který později připomíná v *Italské cestě*. Účastní se zde ještě oslavy svých čtyřicátých narozenin, při jejichž příležitosti je uspořádáno představení s antickou tematikou. Antická tematika mu byla to léto obzvláště blízká. Čte Sofoklovu Elektru a začíná skládat verše své *Ifigenie (Iphigenie auf Tauris)*. Ještě pár dní se v lázních zdrží kvůli léčebným kúram, zatímco v myšlenkách plánuje cestu do Itálie. Podniká poslední přípravy, 2. září píše dopisy vévodovi a paní von Stein a tím jako by uspořádával své záležitosti. Téhož večera balí svá zavazadla a rozepsanou *Ifigenii* a *Fausta*. Před úsvitem se tajně vykrádá a začíná psát novou epochu, v níž hodlá rozpoznat vlastní úděl.<sup>12</sup> O začátku své *Italské cesty* píše ve své deníku: „Dne 3. září jsem se rozloučil s Karlovými Vary. O půl osmé ve Svatavě. Krásné, tiché, mlžné ráno. Ve 12 hodin za prudkého slunce V Chebu. Z Karlových Var do Svatavy křemenitá písková cesta. Cesta do Chlumu sv. Máří jde po navrstveném pohoří. Až do Chebu planina a pole.“<sup>13</sup>

Během pobytu v Itálii, který měl řešit především básníkovu vnitřní krizi, se snažil Goethe získat všestranné poučení z antiky a jejího ducha, který jej dokázal značně ovlivnit v jeho tvorbě a životním nazírání. Ještě před cestou do Itálie byl znám jako básník a spisovatel, především jako autor *Wertera*<sup>14</sup>. Na návrh výmarského vévody je Goethe povýšen do

---

<sup>9</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., J. W. *Goethe a Sokolovsko*, s. 28

<sup>10</sup> **Johann Gottfried von Herder** byl německý básník a filosof. Průkopník preromantické estetiky v Německu. Jednostranný racionalismus obohatil o harmonii rozumu a srdce. Od roku 1771 se stal vrchním duchovním a dvorním kazatelem v Bückeburgu a roku 1776 se s pomocí Goethovou stal superintendentem ve Výmaru. Později přivítal Francouzskou revoluci, což rozladilo řadu jeho přátel, a nakonec se rozešel i s Goethem. (Ilustrovaná encyklopedie. 1. vyd. Editor Hana Bradnová. Praha: Encyklopedický dům, 1995, s.439)

<sup>11</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 127

<sup>12</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 16

<sup>13</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., J. W. *Goethe a Sokolovsko*, s. 28

<sup>14</sup> **Utrpení mladého Werthera** je Goethův milostný román z roku 1774 s autobiografickými prvky. Je psán formou dopisů v Ich-formě. Goethe si tímto románem získal velkou slávu, i když se od něj ve starším věku

šlechtického stavu. V této době a zvláště do skončení italské cesty, která byla do jisté míry podnícena přemýšlením o dalším účelu a poslání, upřesňuje své další zaměření. Při uvažování o svém dalším životním poslání stál na rozcestí mezi slovesnou tvorbou a malířstvím, aby nakonec jednoznačně zvítězila básnická tvorba a malování se mu stalo příležitostnou zálibou.

15

Po návratu z Itálie básník opět krátce navštívil Čechy v září 1790, když během pobytu ve Slezsku, kde byl přítomen pruským vojenským manévřům, vystoupil na Sněžku a navštívil Aderšpašské skály. V opojení z tohoto okamžiku vznikl čtyřidevadesátý „benátský epigram“.

## II. II. KARLOVY VARY 1795

Goethe se již nemohl dočkat léta 1795, jelikož ho sužovaly ukrutné bolesti, způsobované ledvinovými kamínky. Na cestu se vydává 22. června a 4. července překračuje u Aše české hranice, nechává si proclít zavazadla a pokračuje do Karlových Varů přes Krajkovou a Svatavu. Goethe se téměř nezmiňuje o své třetí cestě, jedinou jeho zmínkou je záznam o posledním úseku cesty do Karlových Var. Nebýt poznámek jeho sluhy, nic bychom se o jeho návratu nedozvěděli. Ten si poznamenal výdaje ze Svatavy: „Ve Svatavě za stravu a nocleh 2 fl. 20 kr., spropitné 20 kr., cestovní výlohy do Adorfu 6 fl. 46kr. a za pivo v Habartově 9kr.“<sup>16</sup>

Tentokrát se Goethe ubytovává v domě u „Zeleného papouška“. Město, které neviděl devět let, se značně proměnilo a rozrostlo se o mnohé prostory. Divadlo, jež navštěvoval, nyní nabízelo kromě obvyklých veseloher i Mozartovy opery. Zdravotní komplikace mu nikterak nebrání v bujarém hýření na plesech, koncertech a akademiích. Dostává se mu též možnosti blíže poznat některé ze zajímavých slečen. O jeho společenském životě vypovídá i dopis Christianě<sup>17</sup>, v němž píše: „Voda mi jde k duhu a zatočí se vším zlým. Doufám, že se Ti vrátím

---

distancoval. Kniha ovlivnila i tehdejší módu. Je založena na pocitech, dějová linie je potlačena. Byla přeložena do jazyků celé Evropy i části Asie.

<sup>15</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 127

<sup>16</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 30-31

<sup>17</sup> **Christiane von Goethe**. Dcera výmarského archiváře Johanna Friedrich Vulpia, s níž se Goethe setkává v červenci roku 1788. Vzniká mezi nimi vášnivý vztah. O rok později přichází na svět syn August. Čtyři další děti následovaly, všechny však záhy umírají. Šťastný život a láska v tomto manželství inspirovala Goetha k jeho nejbohatším a nejvíce erotickým básním, počínaje *Římskými elegiemi*. Žili spolu v polomanželském stavu již od roku 1788 a v roce 1806 se vzali. Stala se nejdůležitější ženou v Goethově životě, potom co vystředala paní von Stein. Goethe si ji vzal den poté, co mu zachránila život, když ho bránila před francouzskými vojáky, kteří mu vpadli do domu. Syn Karel August, zemřel v roce 1828, a jeho žena Ottilie se starala o Goetha až do jeho smrti roku 1832. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*)

*skutečně propláchnutý. Společnost je velmi příjemná, je tu spousta povyražení a hojnost oček, přičemž se stále víc přesvědčuji, že ať jdeš tam či onam, nejlíp je ti doma.*<sup>18</sup>

Mezi ženami, které toho léta básníku imponovaly, byla i Rahel Levinová. Goethe ji označil za mimořádně vnímavou a rozumnou, a velice ji uznával za její neotřelou a půvabnou originalitu. Goethovy výroky mladé dívky nesmírně lichotí a na jeho jméno rovněž pěje jen samou chválu. Není však jedinou inspirací, jež v této době Goetha obklopuje. Friderika Brunová<sup>19</sup> byla také součástí okruhu básnickových známostí. Podstatu a průběh tohoto vztahu zachytila ve svém deníku sama Friederika. Popisuje Goetha jako člověka nenáročného až apatického, jako pozorovatele hledajícího nové figury pro své obrazy. Klade si současně otázku, zdali se jeho srdce ještě někdy setká s láskou. Goethe navštěvuje paní Brunovou takřka denně, přičemž se věnuje také jejím dětem. Jak dokládají zápisky paní Brunové, básník měl k dětem velice vřelý vztah. V korespondenci obou dvou nalézáme vzájemné výtky k chování toho druhého, presto se však bez sebe takřka neobešli. „*Vídám ho denně a nedám si ujít jedinou příležitost ho spatřit,*“ poznamenává Friederika.<sup>20</sup> Ono léto se to kolem Goetha ženami jen hemží. V deníku Friederiky se lze dočíst o jisté Tereze Brzozowské, mladé Polce, s níž Goethe dosti rozprávěl. Sám se o ní zmiňuje během rozhovoru s kancléřem Müllerem jako o velmi dobré společnici. Skutečná role v básnickově životě je však opředena rouškou tajemství.

V pozdějších letech zdůrazňuje, jak velký význam pro něho mělo živoucí svědectví z největších světových událostí, ale jejich ozvuk se tříštil o hraniční valy Čech a habsburské říše a z velké části i branné linie, kterou si kolem sebe sám vybuodoval. V Karlových Varech si chtěl celý svět užívat, odpočívat a zapomínat. V dopise Schillerovi píše, že mu jde léčba k duhu. „*Ale já se ovšem chovám jako pravý lázeňský host a dny trávím dokonalým nicneděláním, pořád mezi lidmi, protože o zábavu a drobná dobrodružství tu rovněž není nouze. Člověk by mohl scestovat stovky mil a tolik lidí tak zblízka by nepoznal. Nikdo tu není doma, a proto je každý přístupnější a také se ukazuje spíš z té lepší stránky.*“

---

<sup>18</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 22

<sup>19</sup> **Friederika Christiana Brunová**, dcerou evangelického superintendanta, již řadu let byla provdaná za bývalého dánského konzula Bruna. Frideričiny básně se vyznačovaly natolik výraznou vnitřní náladou, že působily podnětně dokonce na Goetha. 27. června 1795 poslal Schillerovi báseň *Blížkost milovaného*, která vznikla na základě poslechu Zelterovy hudební úpravy Frideričiny básně *Na tebe myslím*. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 22)

<sup>20</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 25

Schiller svého přítele správně varoval, když mu psal: „*Vřídlo je špatnou studnicí Múz, alespoň dokud se užívá.*“ V těchto rušných týdnech píše básník jen několik epigramů, příležitostně báseň a trochu pracuje na páté a šesté knize *Let učednických*<sup>21</sup>. Později sděluje, že se vzdal naděje na práci a v *Sešitech o dnech a letech* shrnuje tyto letní dny takto: „*Leccos pracovního jsem si bral zbytečně, protože obrovské množství lidí, s nimiž se tu nejrůznějším způsobem stýkám, mne rozptylovalo, zdržovalo, ale také mi otevřelo ne jeden nový pohled na svět a osobnosti.*“<sup>22</sup>

Společenská seznámení nebyla nikdy samoúčelná. Vždy souvisela se snahou dozvědět se něco nového z oblasti kultury, umění, vědy, dějin i politiky. Goethe dokázal veškeré své styky využít nejen literárně a básnicky, ale znamenaly pro něj i přehled v politickém dění. Vzhledem k tomu, že doprovázel jako státní ministr svého vévodu Karla Augusta, s nímž sdílel jeho diplomatické styky, stýkal se i sám osobně s diplomaty a státníky jednotlivých zemí. Dále to byl i okruh literátů, hudebních umělců a skladatelů, ale i vlivné osobnosti z kruhu finančního a podnikatelského světa, z jejichž přátelství dokázal Goethe v lázních natrvalo profitovat. Nejednou byl jejich prostřednictvím zasvěcen nejen do sféry vysoké evropské politiky, ale i jejího hospodářského a finančního prostředí.<sup>23</sup> Dalo by se tedy říci, že lázně splnily svůj hlavní účel. Léčba pod vedením dr. Mitterbachera, okořeněná o kratochvilné radovánky se osvědčila. Neboť v následujících letech se Goethovy tělesné neduhy projevovaly řidčeji a slaběji. A tak se jeho matka neradovala nadarmo, když psala: „Bohu díky, že dal, aby Ti Karlovy Vary tak prospěly.“<sup>24</sup>

---

<sup>21</sup>**Viléma Meistra léta učednická** Hrdinou je měšťanský syn, který protestuje proti životu ve stavovské společnosti a hledá svobodu v umění, zejména v divadle. Konečně nastupuje cestu k tomu, stát se platným členem společnosti. To se uskutečňuje v tajném spolku (literární obraz zednářských a iluminátorských spolků). Tento přerod se neuskuteční naráz, ale pozvolným hromaděním zkušeností a pod tlakem událostí. Nakonec najde štěstí ve sňatku s přítelovou sestrou Natálií. Román psaný na přelomu dvou dějinných epoch, zachycuje střetnutí dvou světů - měšťanského a šlechtického. Hlavní hrdina je zosobněním kladných vlastností.

<sup>22</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 27

<sup>23</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 129

<sup>24</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 27

### II. III. KARLOVY VARY A ZÁPADNÍ ČECHY 1806 - 1807

Dosavadní karlovarská léčba byla natolik úspěšná, že jejich blahodárný účinek pocítoval ještě plných deset let poté. Roku 1805 se však bolesti ledvin vrátily a Goethe se rozhodl pro novou cestu do Čech, kterou si naplánoval pro nadcházející rok. Proto opouští 29. června Jenu, přespává na poště v Aši, kde shlédne představení Kotzebueových *Husitů u Naumburka*<sup>25</sup> a pokračuje přes Františkovy Lázně do Chebu. V Chebu, měste proslaveném především Schillerovovým *Valdštejnem*, jej zajímal hrad, radnice a starobylé náměstí. Zde se ubytovává v domě „U zlatého slunce“. Poté pokračuje v cestě, jak se dozvídáme z deníku: „2. července. Ráno v pět hodin z Chebu do Svatavy. Z počátku dobrá cesta, potom neurovnaná polní, teprve krátce před Karlovými Vary císařská silnice. K večeru příjezd do Karlových Var.“<sup>26</sup> Rovněž se můžeme v deníku dočíst o nespokojenosti s cenou oběda na svatavské poště, což poznamenal na zpáteční cestě, když Svatavu minul a zastavil se až v Chlumu sv. Máří.

Během svého čtvrtého pobytu v Čechách se Goethe ubytuje v domě „U tří mouřenínů“, kde pak bydlí i při svých dalších návštěvách těchto lázní.<sup>27</sup> S domácí paní tohoto domu se velmi spřátelí a jeho komorník se dokonce oženil s dcerou majitelky tohoto domu. V dopise píše o svých dojmech z míst, kam se po desetileté odluce opět vrátil, že městečko je zkrášleno obilnými domy, nábrežními zdmi, právě tak jako pohodlnými cestami k procházkám a jízdám do okolí. Pochvaluje si prospěšnost zdejších minerálních vod.<sup>28</sup> Goethe pilně popíjí vodu z Vřídla a ze Zámeckého pramene a takřka denně užívá léčebné koupele. Potrpí si na dobré jídlo, především raky a pstruhy. Tentokrát si však odepírá víno. Při klesající hodnotě papírových bankovek se tu i navzdory rostoucím cenám žije dost lacino. Zoufalá nálada karlovarských usedlíků, o níž se zmiňuje v dopise Christianě, je proto pochopitelná. V době inflace nakupují návštěvníci ostošest, ale obchodníci přitom nevydělávají. Následně jí

---

<sup>25</sup> **August Kotzebue** (1761 – 1819) Německý spisovatel, autor více než 200 divadelních her. Humorná banalizace dobových problémů mu vynesla pozici jednoho z nejpopulárnějších německých básníků své. A to navzdory nepříznivému naladění kritiky, vinící ho především z nemorálnosti. Později kvůli své horkokrevnosti a útočnosti, která zkomplikovala jeho vztahy s dalšími vrcholnými osobnostmi (např. s Goethem), ve svém stylu poněkud zahořknul. K popularitě mu nepomohla ani politická radikalita, kvůli které revolučně naladěné studentstvo nechalo Kotzebuea probodnout dýkou, což mimochodem zavdalo kancléři Metternichovi příčinu k tvrdému potlačení liberálního tisku a akademických svobod. (Ilustrovaná encyklopedie. 1. vyd. Editor Hana Bradnová s. 121)

<sup>26</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., J. W. *Goethe a Sokolovsko*, s. 31

<sup>27</sup> **Dům „U tří mouřenínů“** Byla tříposchodová budova, odlišná svým nápadným barokním průčelím, s dvěma velkými místnostmi v každém poschodí, s okny vedoucími na tržiště. Budova byla pověstná tím, že roku 1795 v ní vznikl oheň, který se rozšířil a znamenal zkázu Karlových Var, když 224 domů vyhořelo. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 29)

<sup>28</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 131

popisuje každodenní život: „*Vstává se v pět hodin, za každého počasí se jde k Vřídлу, člověk se prochází, leze po kopcích, obléká se, koná návštěvy, chodí do společnosti. Nechrání se ani před vlhkem, ani před větrem či průvanem, a přitom se cítí docela dobře.*“<sup>29</sup>

Ovšemže i tento pobyt poskytl Goethemu „malou známost“, dle jeho názoru „*je to jediné, co činí lázeňský pobyt snesitelným, jinak člověk umírá nudou*“. Ozdobou lázeňské společnosti jsou opět dámy z polské, ruské, pruské a rakouské aristokracie. Delší dobu tu také pobývala jeho nejmilejší ženská známost paní Stein. V jeho zápiscích zároveň nalézám poznámku: „*Pandora*“. V dopise Christianě píše: „*Hodinu jsem se s ní procházel a skoro jsem se od ní nemohl odloučit, jak byla milá a kolik toho napovídala a navyprávěla.*“<sup>30</sup> Onou štěbetalkou byla teprve devatenáctiletá matka dvou dětí Amalie von Levetzow.<sup>31</sup>

Navzdory napjaté situaci v Evropě, která byla předmětem rozhovorů vysoce postavených person, se v lázních vedou i pokojné hovory, třeba s hamburským filantropem Johannem Casparem von Voght, kterého označuje za nejlepší známost tohoto léta<sup>32</sup>. Setkává s řadou výtvarných umělců, mezi nimi Peter Corneillan, který byl výtečným autorem karlovarských vedut.<sup>33</sup> Goethovy české zeměpisné znalosti a představy o povaze Slovanů patrně obohatil polský spisovatel Adam Wawrynec Rzewuski, který jezdil do Karlových Varů pravidelně šest let. Znal české země, Čechy, jejich literaturu a slovanskou kulturu vůbec. Rozprávějí spolu také o českém jazyce, což dokládá fakt, že spolu řešili český převod Íliady Jana Nejedlého, který se snažil dokázat, že čeština může být adekvátně tlumočit i ta největší umělecká díla. Od té chvíle se Goethe začíná o český jazyk blíže zajímat. Skutečnost, že češtinou bylo možno zvládnout i překlad řecké Iliady, probouzela v něm přesvědčení, že musí jít o kultivovaný jazyk, nacházející se na vysokém stupni vývoje. Uvedené Goethovo

---

<sup>29</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 30

<sup>30</sup> Tamtéž s. 31

<sup>31</sup> **Amalie von Levetzow** (1788- 1868) se narodila jako Amalie von Broesigke a roku 1803 se stal jejím manželem Otto Ulrich Joachim von Levetzow a zplodili spolu dvě dcery Ulriky a Amélie. V pozdějších letech se právě Ulrika stala jeho velikou láskou.

<sup>32</sup> **Caspar Voght** (1752-1839) byl německý podnikatel, seveřan a sociální reformátor. Mezi jeho největší úspěchy bezesporu patří výstavba chudobinců, zřízení garantované zdravotní péče pro chudé a jejich podpora během těhotenství a porodu, stejně jako vzdělání a práce pro děti chudých. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*)

<sup>33</sup> **Veduta** je věcný, topograficky přesný malířský nebo grafický záznam například výseku krajiny s bočním pohledem na město, obvykle v širším zorném úhlu. Rozšířený od 17. století do poloviny 19. století, používaný např. na starých mapách. Postupně byl vytlačován fotografií. (*Akademický slovník cizích slov*, Český Těšín:Fortuna, 1998, s. 805)



seznámení se s českým jazykem nám poskytuje ukázkou toho, jak byly lázně střediskem kulturním života s možností výměny názorů, včetně získávání nových informací.<sup>34</sup>

Toto léto se neslo především ve znamení přírodopytu<sup>35</sup> a krajinokresby. V doprovodu kamenorytce Müllera podniká Goethe řadu výletů, zkoumá složení půdy, sbírá nerosty a zachycuje krajinu v kresbách. Navštěvuje proslulou Andělskou horu s její zříceninou, dále Drahovice a Březovou i staré městečko Ostrov nad Ohří. Některé kresby z těchto míst daroval výmarské princezně Karolině, jiné obsahuje *Červená cestovní knížka*, náčrtník, který si později Goethe zakoupil. Kresba ašského tržiště ze dne 6. srpna 1806 se dochovala ve Výmaru. Geologická a mineralogická studia poskytnou podklady k článku *Príznivcům geognosie*, jenž později vzniká ve Výmaru a doplňuje jej o Müllerovu sbírku karlovarských kamenů. Ke geologickým výpravám se připojovali i kapacity v tomto oboru jako ruský legační rada von Struve, slavný profesor Werner a důlní rada von Herder. Hlavním tématem těchto diskuzí jsou přechodní horniny obklopující žulu na Jelením skoku a Goethova teorie o vztahu mezi teplotou horkých pramenů a geologickým rozrůzněním hornin. Při tomto zásadním zaměření na přírodu a kresbu, přirozeně dochází k zanedbání literární tvorby.<sup>36</sup> O mineralogické činnosti koresponduje s magistrátním radou Josefem Sebastiánem Grünerem, který vytvořil pro knížete Metternicha sbírku minerálů. Dodnes zachovaná sbírka na Kynžvartu zahrnuje takové minerály, jako jaspisy, topasy, andalusity a především minerály, které byly typické pro zdejší okolí, ze Smrčín, Krušných hor a Slavkovského lesa. Sám pro sebe tvořil Grüner speciální mineralogický kabinet a četné minerály vyměňoval později s Goethem. Zanechal po sobě sbírku čítající 3000 exemplářů, přičemž základ této sbírky tehdy vytvořil sám Goethe.<sup>37</sup>

Dne 4. srpna opouští Goethe Karlovy Vary a pokračuje dál přes Chlum sv. Máří. V Chebu, který je pro něj vstupní branou, se zdržel dva dny. Goethe na Chebsku pozorně sleduje etnografické zvláštnosti této končiny, včetně toho, že toto území původně osidlovali Slované. Chebský kraj se mu zdál velmi podobný kraji Lužických Srbů, odkud také pochází i jeho

---

<sup>34</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 131

<sup>35</sup> **Přírodopyt** byl vyučovacím předmětem, ve kterém se žáci obecných a měšťanských škol seznamovali s fyzikálními a chemickými poznatky. V době, kdy bylo vyučování přírodopytu oficiálně zavedeno do škol, se přírodní vědy dělily do dvou skupin: na vědy **popisné** (systematické) čili **přírodopis** a na **zpytovací** (vysvětlovací, exaktní) čili **přírodopyt**.

<sup>36</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 32

<sup>37</sup> SOKA Cheb. *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 9-13

označení chebských obyvatel jako „chebského srbského lidu“. Také o této otázce hovoří s Grünerem<sup>38</sup>, velkým znalcem dějin a

etnografie Chebska. Grüner se k této teorii připojuje a o původním slovanském charakteru Chebska píše ve svých vydaných dějinách města Chebu a okolí. V Chebu se Goethe rovněž seznamuje s bývalým mistrem popravčím, zabývajícím se numismatikou, Karlem Hussem.<sup>39</sup>

Domů se vydávají 6. srpna přes Františkovy Lázně, Aš a bavorský Hof, kde cestující zastihne zpráva o rozpadu Svaté říše římské národa německého. Tato neuvěřitelná zpráva se ovšem mine účinkem, protože během cesty vyvstane spor mezi kočím a sluhou. Tato šarvátka je natolik dramatická, že překoná i rozrušení nad pádem slovutného historického útvaru.<sup>40</sup>

Ve svých *Sešitech o dnech a letech* si poznamenává: „*Loňský pobyt v Karlových Varech natolik zlepšil můj stav, abych štěstí, že jsem nepodlehł onomu velkému válečnému zlu, jež udeřilo, mohl bez pochyb připsat pečlivě užívané kůře. Proto jsem se rozhodl k opětovné cestě, a to brzké, a na místo dorazil už v druhé polovině května.*“<sup>41</sup> Zpětně se mu pobyt roku 1807 jevil tak významný, že se ještě v roce 1831 chystal záznamy o něm zveřejnit. Vskutku byly ony měsíce strávené v Čechách zvláště plodné období básníka, kreslíře i vědce Goetha. Dne 25. května opouští Jenu a zastavuje se ve všech stanicích jako v předešlém roce. Nechtěje nocovat v Aši, kde se mu nelíbilo, ubytovává se ve Františkových Lázních<sup>42</sup> a dopřává si „chebské kyselky“ (jak se říkávalo vodě z Františkova pramene). Ve svém deníku píše o přípravách na slavnosti Božího těla, které se konaly v Chlumu sv. Máří. Do Karlových Varů dorazil 28. května, tedy právě na den Božího Těla. Opět se ubytovává u „Tří mouřenínů“.

Své společenské styky popisuje v *Sešitech o dnech a letech*. Od 6. června do 14. července tu pobýval i jeho vévoda, který musel odcestovat na schůzku s Napoleonem a poté se vrátil zpět do Čech, do teplických lázní. I přes zákaz politických hovorů v rakouských zemích rozmlouvá s Friedrichem von Gentz<sup>43</sup>, který Goetha informuje o průběhu válečných událostí. O otázkách etických se nejlépe hovořilo se saským kazatelem Franzem Volkmarem

---

<sup>38</sup> Přátelství s magistrátním radou Josefem Sebastianem Grünerem vede k trvalejšímu vztahu básníka k tomuto kraji. Jejich společný badatelský zájem dává základ k hlubšímu studiu historie, národopisu i geologie Chebska, a tím se region dostává opět do širšího povědomí.

<sup>39</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 132

<sup>40</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 33

<sup>41</sup> Tamtéž s. 34

<sup>42</sup> **Františkovy Lázně** založil roku 1793 císař František II. Z celkových čtrnácti zdejších minerálních pramenů byl ovšem ten, který nesl Františkovo jméno, známý už od šestnáctého století. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 34)

<sup>43</sup> **Friedrich von Gentz** (1764–1832) německý publicista a státník, byl šedou eminencí vídeňské diplomacie

Reinhardem<sup>44</sup>. Karlovy Vary se v té době básníkovi stávají neocenitelným zdrojem informací o vnitřních a administrativních poměrech Čech a Rakouska. Zástupy zahraničních hostů povyšují lázně na výjimečnou zahraničněpolitickou hlásku. Středem pozornosti se pro Goetheho stává kníže Charles Joseph de Ligne<sup>45</sup>, s nímž si dopisoval už od roku 1803, ale až teď se s ním setkává osobně. Toto léto zaujímají ženy u Goetha méně významné postavení, nežli tomu bylo v předchozích letech.

Dle básnickových slov se stal nejdůležitější známostí Karl Friedrich Reinhard<sup>46</sup>, který se krátce po svém propuštění z ruského zajetí nachází v Karlových Varech. Goethe se s tímto mužem stýká tak usilovně, až jej jisté karlovarské okruhy začaly pro jeho zálibu ve frankomilci odsuzovat. Z tohoto přátelství se vyvinul srdečný vztah, na nějž Goethe i později vše vzpomínal a který se projevoval i v korespondenci, již spolu vedli takřka až do básnickovy smrti. Ještě v roce 1819 Reinhard napsal, že ho neuzdravila karlovarská minerální voda, nýbrž Goethe. Působil také jako Goethův hlasatel, objasňoval jeho základní přírodovědné poznatky, zvláště nauku o barvách, jejíž počáteční zásady mu Goethe v Karlových Varech objasnil a kterou Reinhard částečně převedl do francouzštiny.<sup>47</sup>

Celková nálada a zdraví se ustálily. Christianě píše: „*Nevím o místě, jež by mi bylo příjemnější a pohodlnější, a asi tu ještě nějaký čas pobudu. Čím mi dosud byla Jena, tím se mi napříště stanou Karlovy vary. Člověk tu může být ve velké společnosti i docela sám, jak chce. A všechno, co mě zajímá a těší, tu mohu pěstovat.*“ Knebelovi pak líčí: „*Karlovy Vary, jak hned postřehne každý trochu vnímavý pozorovatel, nejsou jen poněkud sui genesis, nýbrž čímisi skutečně jedinečných, překvapujícím, co se aniž by si člověk sám uvědomoval, projevuje*

---

<sup>44</sup> Z rozhovorů s vrchním dvorním kazatelem Reinhardem, jež se týkaly i rozdílů mezi katolicismem a protestantismem, očividně vycházejí *Zlomky tragédie* otištěné ve výročním vydání nakladatelství Artemis. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 36)

<sup>45</sup> **Charles Joseph de Ligne** byl zábavný spisovatel a autor memoárů, pravý. Během svého pestrého života se setkal s celou řadou státníků, jako byli Ludvík XV, Ludvík XVI, Marie Antoineta, Marie Teresie, Kateřina Veliká. Přátelil se s Potěmkinem, Talleyrandem, Casanovou, Voltaiem, Rousseauem a s mnoha dalšími významnými osobnostmi své doby. Ligne umírá ve svém vídeňském domě dne 13. prosince 1814, poté, co ho v bezvědomí a napůl zmrzlého, naleznou v parku. Nekrolog vybízí k polemice o tom, nakolik mu Goethův přídomek „nejveselejší muž století“ pomáhal kamuflovat nelehký úděl.

<sup>46</sup> **Karl Friedrich Reinhard** (1761-1837). Byl francouzský diplomat, státník a spisovatel německého původu. Jako mladík se vydal do Francie, kde sloužil všem francouzským režimům od girondistů až po Napoleona, jenž mu svěřil diplomatický úřad v Jasech. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 37)

<sup>47</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 37

*jistou kulturou.*“ Bezprostřední a nezvyklá slova vyznamenání, jichž se z tak povolaných úst dostalo jen málokterému místu na světě.<sup>48</sup>

Výlety do okolí skýtají nejprve estetické podněty kreslíři, poté přínosné poznatky přírodovědci, někdy snad i obojí současně. Kreslí nesmírně mnoho: kaple, vřídla, brány, mosty, Jelení skok, údolí u „Poštovního dvora“, což byly všechno oblíbená místa Goethových vycházek. V tomto roce prvně navštěvuje Loket. Spolu s radou Riemerem se stavuje v hostinci „U bílého koně“, kde rozpráví s hospodskou. Od ní se dozvídá, že po bitvě u Jeny táhlo Loktem 20 608 pruských vojáků. Goethe je nadšen pěknou polohou městečka, jak dokládá jeho sdělení Knebelovi: „*Dnes jsme byli v Lokti, na který si z dřívějších let vůbec nevzpomínám. Jeho poloha je krásná, že to nelze ani vypsát. Skýtá ze všech stran skvělý pohled pro krajináře.*“<sup>49</sup> Goethe s Riemerem si načrtnou několik pohledů, těmi Riemerovými je přímo nadšen. Jistý sedlák z okolí Lokte prodal básníkovi několik bronzových mincí, pocházejících z prvních století našeho letopočtu, doby římského císařství.

Důležitým výsledkem mineralogických a geologických toulek, kterých se opět účastnili, je *Sbírka k znalosti pohoří Karlových varů a okolí, jak ji představil Goethe*<sup>50</sup>, vydaná ještě v Karlových Varech.

Ke konci pobytu se Goethovi dostává nesmírné potěchy, znenadání se tu totiž zjeví jeho syn August, aby s otcem oslavil jeho narozeniny. Nepozorovaně se vmísí do společnosti, nečekaně se připlíží a žertovně zakryje otcí oči. Z náhlého setkání jej přemohou city, které projeví tak nezkrotně, že všechny přítomné dojme.

Tento pobyt neznamenal jen zotavovací léčbu, nýbrž určitou životní etapu, dokládá Goethova neobyčejně tvůrčí vypravěčská radost. Nesmírně si libuje v oněch „drobnějších příbězích“, které vymýšlí, spojuje jednou romantickou nití a utváří pod jednotným názvem Viléma Meistersa léta tovaryšská podivuhodně půvabný celek.<sup>51</sup>

O zpáteční cestě píše ve svém deníku: „*7. září. Časně po čtvrté hodině odjezd z Karlových Var. V 10 hodin v Chlumu sv. Máří. Oběd. August se těšil na klobásy, ale byl zklamán.*“

---

<sup>48</sup> Tamtéž s. 39

<sup>49</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 34

<sup>50</sup> Tento katalog popisuje a vysvětluje sto vzorků Müllerovy sbírky kamenů

<sup>51</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 41-42

*V jednu hodinu odjezd a o půl třetí v Chebu.*<sup>52</sup> Pobyt v Chlumu napovídá o tom, že opět minul Svatavu, přenocoval v Chebu a druhý den pokračoval v cestě do Výmáru.

---

<sup>52</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 35

## II. IV. KARLOVY VARY, FRANTIŠKOVY LÁZNĚ A OKOLÍ 1808

Svou šestou cestu nastupuje již 12. května. V jeho poznámkách se dočítáme o nové silnici, což byl nově vybudovaný úsek císařské silnice z Rybářů přes Dvory do Hor (dnešní části Karlových Varů), který byl vybudován v minulém roce.<sup>53</sup> Po svém příjezdu do lázní se opět ubytovává u „Tří mouřenínů“ a rozplývá se nad krásou místního jara, které mu letos připadá obzvláště půvabné. Správa města se ovšem potýká s nepříjemnostmi. Vřídlo, na němž závisela celá existence Karlových Varů a jejich obyvatel, najednou vybočilo z obvyklé cesty. Goethe o tom píše synovi: „Vřídlo se k přikvačivším hostům nechová právě nejzdvořileji, ba radním pověřeným stavebním dozorem se přímo vzpouzí, nejen že ještě silně vyvěrá z řeky samé<sup>54</sup>, ale i pod přemostěním směrem k uličce vedoucí na tržiště rázně proniklo mezi prkny a trámky, po dlouhé době ovšem prohnílymi, a tak se ho teď snaží umlčet pytli písku, mechem, trámy, klíny, kamením, svorkami a vším možným. Na svém místě teď netryská tak vysoko, ale přesto je vody stále ještě dost.“<sup>55</sup>

Mezi „očka“, která letos zpestřovala básníků pobyt, patřila i devatenáctiletá „Gotterčička“, Paulina Gotterová, která společně s paní Seckendorff zdobila Karlovy Vary a třiadvacetiletá Silvie von Ziegessar. Vztah se Silvií přerůstá v cosi většího nežli jen „románek“. Tento muž na prahu šedesátky dívky a ženy velmi zajímá a sám jim věnuje značnou pozornost. Množství hostů a možností k povyražení neustále přibývá a Goethe tedy nemá o zábavu nouzi. U knížete Lichnowského přednáší své básně a o něco později také u knížete Moritze Lichtensteina. Kontakty s těmito pány pro něj budou důležité i později.

V uvedeném období se jeho lázeňský pobyt odehrává v několika scénách. Nejprve působí v oblasti Karlových Varů necelý měsíc, následně odjíždí na pár dní do Františkových Lázní, aby celý cyklus ještě jednou zopakoval. Současně podniká zhruba třicet výletů po okolní krajině. Zavítá tak mimo jiné na Kalvárii<sup>56</sup>, do Dalovic, Hamrů, Doubí, k Janu Svatoši, na

---

<sup>53</sup> Tamtéž s. 35

<sup>54</sup> Řeka Teplá pramení v nadmořské výšce 784 m na rašeliništních loukách, severně od Podhorního vrchu, asi 3 kilometry severovýchodně od Mariánských Lázní. Prameniště Teplé je přírodní rezervací. Zpočátku teče jako potok přibližně k jihovýchodu a ze severní strany obtéká Podhorní vrch. Asi po 15 kilometrech svého toku se stáčí severním směrem, míjí klášter Teplá a protéká městem Teplá. Poté teče k severu a údolí má místy kaňonovitý ráz. Pod Vyhlídkou Karla IV. vtéká na území Karlových Varů, kde se v nadmořské výšce asi 380 m vlévá zprava do Ohře.

<sup>55</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 43

<sup>56</sup> **Kalvárie** je skalnatý vrch nad obcí Bohosudov. Vzhledem k tradici procesí do poutního místa Bohosudov zde byla v polovině 18. století postavena barokní kaple. Stezka hornické historie v horní části východních Krušných hor. Spojuje sedmdesát pozoruhodných míst (především muzea, pomníky, prohlídkové štolky, umělá jezírka a příkopy, haldy) z hlediska dějin hornictví a osídlení. Pamětní deska, umístěná na hostinci, dokládá, že ve dnech

Loket a Andělskou horu. Rovněž dvakrát navštěvuje Cheb a osmkrát putuje ke Komorní hůrce. Vyhaslé sopce v blízkosti Chebu věnuje Goethe mimořádnou pozornost. Vypravuje se sem za účelem sběru nerostů a jejich katalogizováním.

Výsledky tohoto zkoumání uveřejňuje a zaujímá stanovisko o vulkanickém původu Komorní hůrky<sup>57</sup>. Tato teorie je verifikována až roku 1822 po provedení rozboru útrob hory.<sup>58</sup>

Přírodovědecké výpravy ovšem nestojí v cestě jiným kratochvilným básnickým zvyklostem. Lázně obývá toho času August von Ziegesar s rodinou. Jeho dcera Silvie, s níž si Goethe již v minulosti dopisuje se a chová k ní vřelých citů. Stejně tak hojně vyhledává přítomnosti „Gotteričky“, již uděluje ranní hodiny botaniky, skýtající nejrůznější zákoutí k procházkám. Po čase se uchyluje do Františkových Lázní, následujíc Ziegesarovi a nepřetržitě se stýká se Silvií. Ve svém deníku jí přísluší písmeno „S“ a zastává v něm hlavní roli. Při opětovném pobytu ve Františkových Lázních shromažďuje podněty pro vznik básně *Deník*, která zobrazuje choulostivý motiv vztahu muže a nezkušené dívky, vycházející zřejmě z náklonnosti k Silvií.<sup>59</sup>

Jeho pocity z lázeňského pobytu v roce 1808 jsou zachytitelné z korespondence přátelům, v níž shrnuje své působení a dojmy z něj velice kladně a plodně. Nadále udržuje přízeň nově vzniklým lázním císaře Františka, kde se celkem objeví třiatřicetkrát. Ačkoliv jsou tyto pobyty nepříliš dlouhého trvání, vytváří si k nim básník velice vřelý vztah. Místí vody mu přináší velkého užitku a tak se tu na radu svého lékaře oddává ozdravnému pobytu.

---

10. až 12. července 1813 podnikl Johann Wolfgang von Goethe výlet do Zinnwaldu a Altenbergu. Poté co si prohlédl zinnwaldské haldy, prošel 11. července cestou podél příkopu Aschergraben do Altenberga. Goethe to sám popisuje takto: *Pak jsme doputovali k hornickému příkopu, kudy je tato voda z hor, přitékající od prádel, vedena do Altenberga. Pokračuje nadále po horském hřebenu a cesta je velmi příjemná, protože je po celé délce lemována stromy.* Pomník byl postaven v roce 1913 v upomínku na Goethovu návštěvu na Aschergraben.

<sup>57</sup> **Komorní hůrka** je nejprobádanější a nejmladší sopka na území Česka. Goethe se v souladu s názorem badatele Ignáce Antonína Borna domnívá, že se jedná o objekt sopečného původu. Během posledního průzkumu, v doprovodu hraběte Kašpara Šternberka, švédského chemika J. J. Berzelium a chebského rady Sebastiana Grünera provádí do nitra kopce ražbu štoly, která má dokázat předpokládané stanovisko. Připomínkou Goethova působení v této oblasti je pamětní deska na skalní stěně. (ŠTRAUB, M., LENKOVÁ, J., *Tajemné podzemí*, s. 90)

<sup>58</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 133

<sup>59</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 53

## II. V. KARLOVY VARY, TEPLICE A OKOLÍ 1810

Dalšího pobytu se Goethe nemohl dočkat. Již 16. ledna píše své známé Marianně von Eybenberg, že se už nemůže dočkat května, až „*se vypravím k úpatím všech těch křížových vrchů a kalvárií a navážu tam starý letní život*“.<sup>60</sup> Politická situace mu jeho záměry ovšem zmařila.<sup>61</sup> Tímto se jeho návrat do Čech jevil ještě příznivější. Píše se tedy rok 1810, když Goethe již poosmé navštěvuje Čechy. Jeho cesta vedla přes Františkovy Lázně zpět do Karlových Varů. Jak dokládají básnickovy zápisky z tohoto roku, při průjezdech obcí vždy navštívil svatavskou poštu. Onehdy také vznikla kresba „*Anseres Christicolae*“ neboli „*U božích muk*“, o kterých se zmiňuje básníkům tajemník Riemer ve svých „*Hovorech s Goethem*“.<sup>62</sup> „*Jednoho poledne jsme čekali ve Svatavě na oběd. Stál jsem u okna a obhlížeje krajinu, zpozoroval jsem naproti velký kříž, jakých najdeš hodně podél cest v Čechách a ve Slezsku. Pod křížem se páslo několik housátek, zatímco ostatní odpočívala. Maje hlavu plnou latinských a řeckých slov, zvolal jsem najednou „Anseres Christicolae! V tom přicházel Goethe, pohlédl z okna, zasmál se a opakoval svým srdečným tónem, napodobuje zpívajícího kněze“ Anseres Christicolae! Povinnosti mě zatím odvedly jinam. Po návratu jsem našel pěknou perokresbu křížku s housátky. Nemálo mě překvapila a potěšila. Obrázek byl lavírován tuší a pojmenován Anseres Christicolae.*“<sup>63</sup>

Karlovy Vary si prošly během básnickovy nepřítomnosti krušnými časy. V září roku 1809 došlo k velkému průvalu Vřídla, zámecký pramen se vytratil a vznikl nový (nazvaný Hygieia). Goethe se proto musí vrátit k vřidelní kůře, která ovšem znamenitě zabírá. Úleva však nemá dlouhého trvání. Atmosféra mezi karlovarskými obyvateli a lázeňskými hosty byla značně neklidná, protože průval Vřídla zpochybnil budoucí existenci lázní. Ve svém dopise vévodovi si Goethe stěžuje na zoufalý stav pramenů a lituje toho, že nemohl vidět vřidelní katastrofu na vlastní oči. „*Vřídlo prudce vyvěrá do dřevěné jímky a stéká do žlábků, takže se kalíšky nastavují zespod. Je to ohromná podívaná vidět tu strašlivou vroucí sílu, již předtím šosácky vnutili roli trpaslíka, z čehož přísně vzato vzešlo všechno dřívější i pozdější neštěstí ...Ze sousedního domu jsem si perspektivně načrtl celkovou situaci, abych to neuvěřitelně děsivé dílo zkázy, způsobené nikoli vřídlem, nýbrž lidskou rukou, k všeobecnému údivu*

---

<sup>60</sup> Tamtéž s. 57

<sup>61</sup> Rakousko se bitvami u Aspernu a Wagramu změnilo ve válečné území. Vídeňský mír byl pro Rakousko zdrcující a politické vedení spočinulo v rukou Metternicha. Goethe, jehož Napoleon mezitím vyznamenal Řádem čestné legie, se v té době nacházel ve Výmaru a pracuje na svém životopisu. Jak poznamenává Urzidil: „ Čím absurdněji se utvářejí světové dějiny, tím nezbytnější jsou vlastní obranné linie.

<sup>62</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., J. W. Goethe a Sokolovsko, s. 37

<sup>63</sup> Tamtéž s. 37



*zachoval alespoň na papíře.*<sup>64</sup> Tento zvláštní jev zachytil Goethe velice pečlivě a objektivně. Jako takřka vždy i teď ho zajímají místní a obecní záležitosti. V dopise Knebelovi se zmiňuje o nové komunikaci: „*Nová silnice, která se mnoha zákruty vine od Karlových Varů podél úpatí Kalvárie přes Šibeniční vrch dolů k teplé, zase vybíží k novým vyjíždkám, a bude, až ji jednou dokončí, největší ozdobou Karlových Varů*“<sup>65</sup>

V Karlových Varech se toho roku sešla znamenitá společnost. Tvoří jí hlavně německý básník Theodor Körner, Marianne z Eybenbergu a zejména rakouská císařovna Marie Ludovika Beatrix, rozená d'Este a třetí manželka francouzského císaře Františka II. Ta odjela do lázní na jaře, když se její nevlastní dcera Marie Luisa provdala téhož roku za císaře Napoleona Bonaparta, neboť tuto skutečnost, byť diplomaticky promyšlenou, nedokázala ani v budoucnu překonat. Jejímú příjezdu byla věnována zvláštní pozornost. Na žádost karlovarských měšťanů pro ni Goethe skládá několik básní, které si císařovna poslechla ihned po svém příjezdu<sup>66</sup>. Další básně, které pro ni Goethe komponuje, nejsou jen zdvořilostní záležitostmi, nýbrž dokladem hlubokého dojmu, který v básníkovi zanechala.<sup>67</sup>

Díky císařovnině přítomnosti se tentokrát v Karlových Varech sešlo obzvláště zvučných představitelů šlechty a Goethe se pohybuje v orchestru velice zvučných jmen: Clary, Lobkovic, Colloredo, Lichnowsky, Černín, Kinský, Lichtenstein, Aueršperk, Razumovskij, Lubomirski, Corneillan a další. Nejznámějším zjevem duchovního světa byl Friedrich August Wolf<sup>68</sup>, jehož návštěva Goetha potěšila a povzbudila, ačkoli ho vídal jen zřídka. Ovšem k tomu, aby mu předčítal z vlastního překladu Aristofanových *Oblak*, si čas našel. Na začátku července přijíždí Marianna von Eybenberg, která tentokrát představuje jeho jedinou ženskou společnost a po čtyři týdny s ním tráví takřka každý den. Což se ovšem v důsledku projevilo

---

<sup>64</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 59

<sup>65</sup> Tamtéž s. 59

<sup>66</sup> „Tam, kde táhlé lesní chlomy,  
Kryjí stěny skal a lávy,  
Kde číší teplé vody šumí  
Přes okraj a vrací zdraví,  
Svěžest najdem, nový cíl.  
V jícnu pře se oheň s vodou,  
Bezmračná noc s nepohodou,  
Lítá bouře s věčnou shodou,  
Svár, jenž plodí sílu sil.“

NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 38

<sup>67</sup> POKORNÁ, L., *TŘEBÍVLICKO a osudová láska J. W. Goetha a Ulriky von Levetzow*, Silvestris, Uhlířské Janovice, 1999 (dále jen *Třebívlicko*) s. 101

<sup>68</sup> **Friedrich August Wolf** (1759- 1824) byl německý filolog a kritik. Studoval systém jazyků latiny a staré řečtiny, rovněž zveřejnil Platonovo Symposium a nadšeně jen podporoval.

jako nepříliš vhodné, jelikož byli oba poněkud podráždění a projevilo se to na jejich zdravotním stavu. Když to ovšem dovolí jeho básníkovo stav a počasí, které bylo toho roku značně nepříznivé, vydávají se spolu na výlet do Lokte, jak se dočítáme v básníkově deníku: „30. července. Odpoledne vyjíždka do Lokte s paní z Eybenbergu. Společně jsme strávili noc.“<sup>69</sup> Proto ani kreseb příliš nevzniká. Kromě škod způsobených Vřídlem Goethe nakreslil kapli v půli klesání staré pražské silnice.

Rakouské finanční poměry onoho roku se zřejmě odrazily i v prvním dějství druhého dílu Fausta. V dopisech si stěžuje na kurz bankovek, jenž je 400 zlatých za 100 stříbrný a tedy velice nevýhodný pro pobyt v Karlových Varech, které se tak stávají velice drahými.<sup>70</sup> Obyvatelstvo lázní to „těšilo“ stejně tak jako lázeňské hosty. Nálada byla zlá a počasí ještě horší. V dopise Christianě píše: „*Padaly kroupy, pršelo, sněžilo a museli jsme zatopit.*“<sup>71</sup>

Nejen Goetheho stav, který se však během léčby začal zhoršovat, jej dovádí do nových lázní. Na přání svého vévody následuje císařovnu do Teplic, kde se zapsal jako člen francouzské Čestné legie. Vévoda považoval z politických důvodů za účelné, aby jeho státní ministr byl takto nablízku císařovně a jejímu doprovodu. V Teplicích pobývá Goethe více než měsíc až do poloviny září.<sup>72</sup> Během cesty do těchto severočeských lázní se zastavuje na dva dny v Krásném Dvoře na zámku hraběte Johanna Rudolfa Černína, s nímž se nedávno poznal ve Varech.<sup>73</sup> Goethe se zajímá především o jeho park, podle Alexandra Humboldta jeden z nejkrásnějších na světě. Zkoumá tu rovněž pozoruhodně kulovitý čedič zdejší krajiny a horninu bohatou na augit<sup>74</sup>, která přechází v jakési mandlovce. Z deníku mladého Evžena Černína<sup>75</sup> se dozvídáme velice zajímavé informace o dění na zámku Černínů, o básníkovi si poznamenává: „*Nevelký, má poněkud křivý nos a ve tváři cosi nedůvěřivého a hrdého. Je tajným radou a v Německu teď nejvíce pozornosti budí svými básněmi a spisy, v nichž*

---

<sup>69</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 38

<sup>70</sup> Nepoměry ve finančním hospodářství způsobila mírová dohoda, jež Rakousku ukládala 85 milionů válečných reparací a ztrátu rozsáhlých oblastí. Z nich se teď do země vracely spousty bankovek, navíc takřka neskutečně rozmnožené o zahraniční padělky. Ministr financí Donnell se sice v únoru 1810 pokusil pádu zabránit, ale nastal ještě větší pokles. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 62)

<sup>71</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 62

<sup>72</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 134

<sup>73</sup> Černínové patřili k nejváženějším českých šlechtickým rodům, jejichž kořeny sahaly až k prastarým Přemyslovcům.

<sup>74</sup> Augit je zelenohnědý až černý minerál typicky vysokoteplotní, horninotvorný nerost. V Čechách se vyskytuje zejména v Českém středohoří a na Vlčí hoře u Černošína.

<sup>75</sup> Českého hraběte Evžena Černína přivedl jeho příbuzný, proslulý přírodovědec a Goethův přítel Kašpar Štenberk ke studiím přírodních věd. Dobrovský pak vzbudil v něm zájem o historii. Evžen Černín shromáždil významné umělecké a historické sbírky a vytvořil velkolepý jindřichohradecký zámecký archív. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách* s. 64)

převažují romány. Je také náruživým fyzikem a mineralogem. Předvedli jsme oběma cizincům zahradu, navečer jsme navštívili i Kozel, který Goethovi připadal pozoruhodný. Přinesli jsme velmi mnoho překrásných augitů, zářivý vápenec, jeden lávovitý kámen. Zidce plné velkých lávovitých kamenů se Goethe velmi podívoval.<sup>76</sup> Cestou se zastavuje v Žatci, kde se kochá malebnou polohou města a jeho náměstím. Obědvají v hostinci, mimo jiné i místní pečivo, kterému tu říkají „botscherln“, a chmelový salát, vyhlášenou pochoutku zmiňovanou už v *Urfaustovi*. Tuto specialitu neopomněl při další cestě přivést také svým přátelům. O chmel ovšem projevuje také přírodovědecký zájem. Ze Žatce pokračuje Goethova cesta dále do Teplic. Poprvé se tak setkává s „kouzelnými tvary“ kopců Českého středohoří. Neodolal největšímu dojmu, který na něho udělal vrch Bořeň u Bíliny. Nadšen krajinou pilně kreslil své okolí, zachytil Bílinu s Bořeněm, bílinský zámek s městskou bránou, řadu míst z Krupky a Teplic. Kresby z tohoto roku pak spojil roku 1821 do jednoho svazku a napsal k nim vysvětlivky.<sup>77</sup>

V Teplicích se ubytovává ve „Zlaté lodi“, kde sousedí s Ludvíkem Bonapartem, který se právě pro neshody se svým bratrem, vzdal holandského trůnu. Tato postava bezpochyby ztělesňovala prvotřídní politický informační zdroj, jež také Goethe ihned využívá. Moderní lázně, jejichž termální prameny měly zvláštní indikaci, a proto s Karlovými Vary léčebně přímo nekonkurovaly, prožívaly skvostnou sezónu.<sup>78</sup> Oblíbenost teplických lázní dokládala přítomnost řady známých osobností, s nimiž se Goethe během svého pobytu setkal. Mimo jiné to byla například Amálie von Levetzow se svými dcerami, komponista Zelter<sup>79</sup>, Bettina Brentano, hrabě Josef Karel Waldstein, kterého navštívil v Duchcově<sup>80</sup>, či prince de Ligne. Goethe má rovněž možnost navštívit zámek Jezeří, jež je toho času vyhlášeným uměleckým ohniskem. Na Jezeří si podávali ruce umělci s politickými osobnostmi. Jak lze vyčíst z básníka deníku, byly tyto dny strávené na Jezeří velice příjemné. V rámci tohoto pobytu

---

<sup>76</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 63

<sup>77</sup> POKORNÁ, L., *TŘEBÍVLICKO* s. 104

<sup>78</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 65

<sup>79</sup> **Carl Friedrich Zelter** (1758 -1832) byl německý hudebník, profesor, učitel hudby, skladatel a dirigent s největším kulturním a politickým vlivem ve své době.

<sup>80</sup> **Duchcov** je městská památková zóna se zámkem na místě původní tvrze ze 13. Století, postaveným Lobkovici nejprve renesančně a později barokně. Zámeckou zahradu projektoval Jan Ferdinand Schor a zdobily jí sochy M. B. Brauna. Od roku 1785 zde jako knihovník působil Giacomo Casanova až do své smrti (1798), jež zde také napsal své paměti. Rodina Valdštejnů prodala panství státu a opustila zámek v roce 1921 (DAVID, P., SOUKUP, V., *Velká cestovní kniha*, Soukup & David, Praha, 2004, s. 89-90)

vykonává řadu výletů, například na zříceninu hradu Hasištejn, či Žemberku<sup>81</sup> Odtud básník 16. září odjíždí zpět do Výmaru.

Vřelé styky s Bettinou Brentano, která byla dcerou jeho zesnulé přítelkyně, udržoval v Teplicích hojně. Tato dívka nadprůměrného intelektu a literárního nadání byla považována za anděla vzpoury proti individuálnímu i společenskému bezpráví. Za své návštěvy v Teplicích apeluje na Goetha, aby se blíže zajímal o Beethovena, sama byla jeho vášnivou obdivovatelkou.<sup>82</sup>

---

<sup>81</sup> POKORNÁ, L., *TŘEBÍVLICKO* s. 105

<sup>82</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 135

## II. VI. FRANTIŠKOVY LÁZNĚ, KARLOVY VARY A OKOLÍ 1811

V následujícím roce nastupuje Goethe svou osmou cestu za ozdravným pobytem do Čech už uprostřed května. Aby se nemusel zdržet v Aši, ujíždí za noční bouře k Františkovým Lázním. Na špatné cestě se však zlomila náprava u kočáru a tak básník přijíždí do lázní až ve dvě hodiny v noci. Zdržel se tu dva dny kvůli nezbytné opravě, jak dokládá jeho deník: „*Dne 17. května. O půl šesté odjezd z Františkových Lázní. Kolem deváté ve Svatavě, v jednu hodinu v Karlových Varech.*“<sup>83</sup>

Toho roku bylo nutno s větší pozorností sledovat osobní výdaje, neboť se v důsledku pádu rakouské měny pobyt v lázních prodražil,<sup>84</sup> i když naproti tomu bylo možno ledacos lacino koupit za cizí měnu. I později si však Goethe stěžuje na neustále rostoucí ceny.<sup>85</sup>

Goethe přijíždí do lázní v doprovodu své drahé choti, která se svou společnicí, pozdější manželkou Riemera, oddává bujarému životu. Dle paní Charlotty Schillerové, která si básníkovu ženu dobírala pro její zavalitou postavu, Goethe „*svěřil svou tlustou polovičku péči paní von der Recke a její neteře, kněžny von Hohenzollern, pod jejichž ochrannou prý její vážnost a pověst zůstaly nedotčeny*“.<sup>86</sup>

Básník svědomitě dodržuje kůru, popíjí vodu z Vřídla a z Nového pramene. Počasí bylo toho roku nádherné a on si může ještě lépe vychutnávat půvabné okolí díky novému vozu, který loni vydražil ve Varech. Během těchto čtyřiceti karlovarských dnů podniká patnáct výletů na oblíbený Loket, do Ostrova nad Ohří, Kyselky, k Janu Svatoši, do Hamrů, Doubí a do hornického Slavkova<sup>87</sup> s cínovými a stříbrnými doly. V Lokti se nepříliš nepohodl s hostinským na ceně oběda, což mělo ještě dohru v jednání s krajským hejtmanem v Lokti. Hostinský musel básníkovi vrátit částku převyšující normální cenu jídla.<sup>88</sup>

Toto léto se pochopitelně nekonají žádné příležitostné románky a básník pracuje na své autobiografii. Navzdory příznivým výsledkům léčby Goetha tento karlovarský pobyt celkově

---

<sup>83</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 38

<sup>84</sup> Jestliže byly rakouské měnové poměry už dříve nejisté, v roce 1811 nastala opravdová krize. Bankrotu státních financí nedokázala zabránit ani osmdesátiprocentní devalvace měny, vyhlášená k 15. březnu ministrem financí Wallisem. Hodnoty zlaté bankovky teď činila místo šedesáti jen dvanáct krejcarů. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách* s. 71)

<sup>85</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 136

<sup>86</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 71

<sup>87</sup> **Horní Slavkov**, první písemná zmínka o této obci pochází z roku 1332. Od roku 1526 byly ve zdejší mincovně pravděpodobně raženy jáchymovské tolary a roku 1792 zde byla založena první výrobní porcelánu v českých zemích.

<sup>88</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 40

neuspokojil. Ve svých *Sešitech o dnech a letech* si poznamenává následující: „*Chuť ulpívat v přírodě, kreslit a napodobovat mě úplně opustila, ničemu z toho se nedařilo, a tak mě prohledávat a proklepávat až příliš známé skalní útvary docela znavilo. Věkovitý Müller už nepůsobil podnětně, a tak jsem snahám vykázat Vřídlo zpátky na jeho původní cestu přihlížel lhostejně, uchlácholen poznámkou, že to sice má hovět zděděným předsudkům, ale zároveň přece i předejít dalšímu podobnému neštěstí. Ve společnosti veselých přátel a přítelkyň jsem se oddával časožerné zábavě.*“<sup>89</sup> Tento „časožerný“ styl života ukončuje 28. června a míří do Chebu, přičemž svou choť ponechává ještě dva týdny lázeňským radovánkám

---

<sup>89</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 73

## II. VII. KARLOVY VARY, TEPLICE, KARLOVY VARY 1812

Na svou v pořadí již devátou cestu se vypravuje už 30. dubna. Nehoda z předešlého roku ho přiměla k pohodlnější čtyřdenní cestě. Aš raději minul neb se o ní sám vyjadřuje jako o „nejhnusnějším místě v křesťanstvu“. Ve svém deníku píše: „3. května. Vstali jsme o čtvrté hodině. V šest odjezd. Zcela jasné nebe. Cesta střídavá. Zdržení v Chlumu sv. Máří, ve čtvrt na deset odjezd a kolem třetí hodiny Karlovy Vary.“<sup>90</sup> Jelikož Riemer v březnu odešel ze své funkce, doprovází básníka jeho nový sekretář Ernst Christian John. Ačkoli jej vévoda před brzkým odjezdem varoval z důvodu chladného počasí, již během cesty se krásně vyjasňuje a nastává pravé jaro.

Goethe se v lázních kochá místními novotami, k nimž patří kolonáda u Nového pramene, vybudovaná z výnosů lázeňských poplatků. „V lázeňských úpravách nemají karlovarští pořád zcela jasno; zase přinutili Vřídlo vyvěrat na dvou místech ... Když teď má nejmocnější pramen dva vývody, kde se projevit, nebude se snad exploze opakovat. Skvělá příležitost vylepšit prostory a přidat okrasy, kterou poskytlo poslední neštěstí, zůstala zcela opomenuta a nové úpravy jí navěky zatarasily cestu“<sup>91</sup>

Nálada není nikterak příjemná, nejen z důvodu stále rostoucích cen, ale především kvůli básníkově podlomenému zdraví. Zažívá zde několik záchvatů ledvinové koliky, jeden zvláště silný, z něhož se delší dobu nemůže zotavit. Ani politická atmosféra příliš nenahrává lázeňskému životu.<sup>92</sup> Za takové situace musí být obzvláště diplomatický, když má jménem karlovarského měšťanstva přivítat rakouského císaře s ženou Marií Ludovikou a dcerou Marií Luisou, císařovnou francouzskou.

Pochmurné rozpoložení básníka nikterak nezmění ani návštěva Wilhelma von Humboldta, který jej navštívil v červnu. Básník mu připadá uzavřený, zatvrzelý, nesnášenlivý a v rozmluvě strojený. Christiana, rovněž dorazila za svým mužem, jelikož sama musí důkladně

---

<sup>90</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 41

<sup>91</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 75

<sup>92</sup> Rusko, z něhož pocházela řada prominentních hostů, v té době zbrojilo proti Napoleonovi, jehož vojska v červnu překročila Němen a vstoupila do Vilna. Poláky, kteří také tvořili významnou část lázeňských hostů, zase rozechvívala nadšená naděje na obnovu vlastní státnosti. Pruskem, přinuceným k neblahému spolku s Napoleonem, táhla francouzská vojska. Rakousko příbuzenský svazek s Bonapartem spíše spoutal, nežli spojil. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 75-76)

užívat kůru. Z důvodu přílišné drahoty se však musejí oba uskromnit a chovat se méně požitkářsky nežli loni.<sup>93</sup>

V polovině července se Goethe přesouvá do Teplic, kde se již nachází vévoda Karel August a nabádá jej k urychlenému příjezdu kvůli císařovně. Ta velice zatoužila po básnickově přítomnosti. Díky básníkovi se mohla blíže seznámit s německou literaturou, o kterou projevila zájem již při návštěvě Jezeří. Pod Goethovým vlivem se sama pokoušela o literární tvorbu a Goethe si vážil jejího literárního úsudku. V Teplicích se současně seznamuje s další významnou osobností, a to s Ludwigem van Beethovenem. Ten přijel do lázní na doporučení svého lékaře. V lázních skládá některé drobnější skladby, komponuje písně na Goethovy texty a začíná pracovat na své 7. Symfonii A-dur. Povahy obou géniů jsou však natolik odlišné, že je nebylo možno hladce skloubit, ačkoliv oba o vzájemné setkání usilovali.<sup>94</sup> Po rozmluvách s Beethovenem při společných procházkách v lázeňském parku vyjadřoval Goethe svůj údiv nad nadáním tohoto hudebního skladatele. Ovšem zároveň si posteskl, že jde o osobnost zcela nespoutanou, která má sice pravdu, zdá-li se jí svět zavrženímhodný, čímž jej ovšem ani pro sebe ani pro jiné nečiní radostnějším. Příkládá však tento postoj ztrátě skladatelova sluchu.<sup>95</sup> Beethoven měl zájem na vnitřním spříznění, kdežto Goethe byl nakloněn k vyjadřování hluboké úcty a uznání. Rozdílnost obou postav dokládá rozdílné chování při střetu s císařskou rodinou v lázeňském parku. Beethoven tuto situaci popisuje ve svém dopise Bettině Brentano a kritizuje Goetha nejen za jeho přílišnou loajálnost, ale také za chování vůči ní samotné. Současně lituje, že nemohl strávit tolik času v její přítomnosti jako právě on.<sup>96</sup> Teplické setkání velikánů bylo jediné a poslední.

Jinak byly týdny strávené v Teplicích pro Goetha pestré a blahodárné, ale zároveň namáhavé díky jeho diplomatickému poslání při rozmluvách s císařovnou. Ona dalekosáhlost Goethovy funkce státníka nejen básníka zřejmě Beethovenovi unikala.

Počátkem srpna se básník, již v lepší kondici, navrací do Karlových Varů, kde se nyní opět ozývají jeho badatelské choutky. Toho léta se, díky rozšíření prostor Nového pramene,

---

<sup>93</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 76

<sup>94</sup> POKORNÁ, L., *TŘEBÍVLICKO* s. 109

<sup>95</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 137

<sup>96</sup> Je zásluhou francouzského významného spisovatele a humanisty Romaina Rollanda a jeho výkladů na téma Goethe a Beethoven a Beethoven a ženy, že máme k dispozici vedle odborných stanovisek germanistů živé popsání vztahů trojúhelníku Goethe-Beethoven-Bettina abychom si vysvětlili uvedený skladatelův povzdech, který byl i ostnem vůči Goethovi. (ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 137)



vysrážel pozoruhodný nerost. Silný proud Teplé se tu střetl s mocným vývěrem horkých pramenů.<sup>97</sup> O měsíc později se však vydává na cestu zpět do Jeny: „12. září. Sbaleno a vše připraveno k odjezdu. V poledne odjezd. Ve tři hodiny ve Svatavě, v půl páté v Chlumu, o půl sedmé v Chebu. Polojasno. Pěkný den.“<sup>98</sup> A zatímco se Goethe vrací domů, Napoleon vstupuje do Moskvy. Přesně o tři měsíce později však projíždí jako poražený Výmarem a nechává Goetha pozdravovat.

---

<sup>97</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 84

<sup>98</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 42

## II. VIII. TEPLICE A OKOLÍ 1813

Osudového roku 1813<sup>99</sup> pobývá Goethe v Teplicích již od poloviny dubna. I společenský život v lázních tehdy dočasně neutrálního Rakouska se nesl ve znamení války, jež se po Napoleonově katastrofě v Rusku přenesla k českým hranicím do Slezska. Ve vzrušených debatách lázeňských hostů, z nichž bylo mnoho vysokých hodnostářů, se očekával vývoj dalších událostí, jak se rýsovaly i v hořečnatých diplomatických jednáních.<sup>100</sup> Tohoto pobytu se Goethe účastní proti své vůli a jen na naléhání svých bližních.

Do Čech vyráží v přestrojení za ruského vojáka kvůli všudypřítomným dobrovolníkům. Je však rozpoznán známým, jenž je velitelem pruských myslivců, a tak uděluje jednotce na velitelovu prosbu požehnání zbraní. Na což odkazuje rovněž Goethova báseň z roku 1819: *Když jsem mu u Labe požehnal zbraně...* Goethe se drží stranou od vojenského nadšení, avšak ne německví, ale nacionalismus se mu přičí. Vidí daleko a rytmus pochodujících mas jej děsí.<sup>101</sup>

V Teplicích, kam dorazil 26. dubna, právě vládne nejkrásnější jaro, avšak v dálavě jsou vidět plameny hořících vesnic. Počátkem května, po střetu u Lützen, se lázně začínají plnit ruskými a pruskými raněnými nejrůznějšího původu. Teplice totiž byly toho času lazaretním městem. Svou přítomností obdaří lázně dědičná výmarská princezna Marie Pavlovna se svou sestrou, ruskou velkokněžnou Jakatěrinou. Hvězdou letního divadla se stává Ludwig Geyer<sup>102</sup>, který je často v doprovodu paní Johanny Wagnerové.<sup>103</sup>

Pečlivě dodržuje předepsanou léčbu, a jak jen může, vypravuje se na četné výlety po okolí. Vypravuje se do Ústí nad Labem a na Střekov<sup>104</sup>, aby vylíčil své dojmy z hradu. Opět navštěvuje osecký klášter, také Krupku, Bohosudov a Hrob. Zajímá jej duchcovský zámek a Dubí s okolím včetně nedaleké mstišovské obory, která je součástí loveckého zámečku

---

<sup>99</sup> Roku **1813** proběhla bitva národů u Lipska, která byla rozhodující a největší bitvou napoleonských válek. Odehrála se ve dnech 16. října až 19. října u německého Lipska. Spojené armády Rakouska, Pruska, Ruska a Švédska v ní rozdrtily podstatně slabší armádu francouzského císaře Napoleona. Ten krátce poté rezignoval a byl umístěn ve vyhnanství na ostrově Elba.

<sup>100</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 138

<sup>101</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 86

<sup>102</sup> **Ludwig Geyer** (1779 - 1821) byl dvorním saským hercem a divadelním autorem. Byl také nevlastním otcem Richarda Wagnera, když si jej osvojil po úmrtí Friedricha Wagnera.

<sup>103</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 87

<sup>104</sup> Hrad **Střekov** je jednou z nejlépe dochovaných hradních zřícenin v České republice. Za svůj přívlastek „nejromantičtějšího hradu“ vděčí především své poloze na strmém skalním ostrohu nad řekou Labe. Jeho silueta je již po staletí symbolem města Ústí nad Labem. První zmínky o hradu jsou z roku 1319. Tehdy se český král Jan Lucemburský rozhodl postavit nad řekou Labe strážní stanici, která by zajišťovala bezpečnost labské plavby. (DAVID, P., SOUKUP, V., *Velká cestovní kniha*, Soukup & David, Praha, 2004 s. 87)

Dvojhradí. Podniká cestu přes Chlumecko k Nakléřovskému průsmyku<sup>105</sup>, aniž by věděl, že zanedlouho bude tato krajina svědkem těžké Napoleonovy porážky. Goethe se opakovaně vrací do Bíliny, lákal jej totiž vrch Bořeň. Tentokrát nikoliv k malování, ale ke geologickému studiu. Nadšeného geologa nejvíce lákají krušnohorské minerály, proto se vydává do Cínovce, odkud navštěvuje i rudné doly v nedalekém saském Altenbergu. Výsledkem těchto výprav jsou přírodopisné články *Z Teplíc a Výlet do Cínovce*.<sup>106</sup> S hrabětem G. F. Buquoyem pilně diskutuje o přírodovědných záležitostech. Mají si spolu co říct. Hrabě byl majitelem panství Nové Hrady, měl zájem o matematiku a byl filosoficky zaměřeným přírodovědcem a přívržencem nových technických vynálezů, jež neváhal zavádět na svém panství, kde založil sklářské hutě. Do Goethova povědomí se také dostává osobnost jménem Bernard Bolzano, na něhož byl již dříve upozorňován svými přáteli. Nyní se však seznamuje také s jeho prací, která je pro něj znakem vzkvétající kultury v Čechách.<sup>107</sup>

Teplický pobyt v tomto roce, který trval celkem 107 dnů, Goethe ho náhle přerušuje v půli srpna z obav před nastávajícími válečnými událostmi. Schylovalo se totiž k tomu, že Rakousko vypoví poslušnost Napoleonovi a postaví se proti němu. Nedlouho po jeho odjezdu se pak strhla nedaleko Teplíc bitva o záchranu Čech a Prahy před Napoleonovým ničivým vpádem.<sup>108</sup>

---

<sup>105</sup> **Nakléřovský průsmyk** tvoří rozhraní mezi Krušnými horami a Děčínskou vrchovinou na východě. V minulosti poskytoval průsmyk strategický přístup do Čech přes pohraniční pohoří. Odedávna tudy vedla obchodní cesta, tzv. srbská stezka. 30. srpna 1813 průsmykem prošlo vojsko pruského generála Kleista, s jehož pomocí byla tento den u Chlumce poblíž Ústí nad Labem poražena armáda Napoleona Bonaparte.

<sup>106</sup> POKORNÁ, L., *TŘEBÍVLICKO* s. 109

<sup>107</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 138

<sup>108</sup> Tamtéž s. 139

## II. IX. KARLOVY VARY A OKOLÍ 1818

Od poslední návštěvy Karlových Varů uplynulo již šest let. Přiměly ho k ní obnovené bolesti ledvin. V uplynulých letech začal pracovat na *Západovýchodním divanu*. Cestoval hodně po Německu a literárně upravoval zážitky ze svých dřívějších cest po Itálii. Roku 1816 zemřela jeho žena Christiana. Do lázní se Goethe dostává po obvyklé cestě přes Františkovy Lázně a Svatavu. Cestou se zastavuje v Kaceřově, kde posnídal, a 26. července přijíždí do Varů.<sup>109</sup>

Karlovy Vary prožívají dobrou sezónu. Goethova zlepšující se nálada je viditelná i na jeho značných výdajích za nákupy a to i navzdory tučným cenám. Protože Müller už nežije, musel si k přírodovědným výpravám najít nové průvodce, kterými se stala mladá hrabata z Čech Johann Baptist Paar a Jiří Buquoy<sup>110</sup>. S Paarem uzavřel čestné přátelství a dlouhé hodiny s ním diskutuje a prochází okolí. Paar dokonce patřil k těm, u nichž Goethe překonává svůj odpor vůči tabáku. Oba pánové představují vítané partnery k literárním rozmluvám. V deníku mladého Evžena Černína se dočítáme o společné návštěvě koncertu pěvkyně Catalaniové v „Poštovním dvoře“<sup>111</sup>. Černín se však o přátelském trojúhelníku vyjadřuje obzvláště jízlivě, když podotýká, že se básníka jeho kolegové drží jako klíšřata.<sup>112</sup>

V roce 1815 byla v Lokti založena továrna na výrobu porcelánu, jelikož Rakousko hledalo náhradu za ztracená ložiska kaolinu u Pasova. Goethe, jenž Loketsko řadu let neviděl, nachází zde další předmět svých mnohostranných zájmů a v bratřích Heidingerech, zakladatelích jedné z prvních továren, nachází nové přátele. Poprvé navštěvuje loketskou porcelánku 23. srpna, jak dokládá jeho deník. Dne 13. září pak opouští Vary, poobědvá ve Svatavě a po obvyklé trase míří k domovu.<sup>113</sup>

---

<sup>109</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 42

<sup>110</sup> **Jiří František August Buquoy** (1781-1851) byl polyhistor, národohospodář, velkopřemyslník a vynálezce v jedné osobě. Pro svou podivínskou povahu, zaujatostí pro vědu, neúctu k tradičním hodnotám, vyznávání materiálních hodnot a kontakty se svobodnými zednáři byl tak trochu rodinou považován za černou ovci hraběcího rodu. Je autorem řady spisů filosofických, matematických, technologických. Komunikuje s učiteli celé Evropy. Přednášel na pařížské akademii, píše podivné symbolické básně, v nichž hledá hranici světla jako kdysi Kepler a Komenský. Se sympatiemi sleduje a podporuje české kulturní snahy. (VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 94)

<sup>111</sup> **Poštovní dvůr** byl vystavěn v roce 1791 posledním privilegovaným karlovarským poštovním Josefem Korbem von Weidenheim jako dvorec, kde je možno ustát koně poštovních spřežení a uchovávat hospodářská nářadí. Stojí tu kůlna, stáj i seník, ale velmi záhy se stal vyhledávaným střediskem lázeňské společnosti a byl rozšířen o další budovy.

<sup>112</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 98

<sup>113</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 44

## II. X. KARLOVY VARY A OKOLÍ 1819

Cestu do Čech v tomto roce nastupuje Goethe až v pozdním létě. Vedou ho sem tentokrát i politické zájmy. Do lázní byla toho roku svolána tzv. „karlovarská ministeriální konference“<sup>114</sup>, na jejímž pořadu byla především otázka osvobozovacích snah a pokrokových proudů mezi evropskými národy. Konference se zúčastnil i rakouský kancléř Metternich.<sup>115</sup>

V den svých sedmdesátých narozenin se Goethe nachází v Aši, kde prvně přenocoval. Za krásného počasí pokračuje známou cestou do Karlových Varů. O dva dny později mu jeho karlovarští přátelé uspořádají dodatečnou oslavu, jíž se však ze zdravotních důvodů nemůže účastnit. Po celý karlovarský měsíc si Goethe zachovává počáteční odstup a stýká se jen s několika lidmi. Z českých obyvatel je třeba zmínit chomutovského profesora Antona Franze Dittricha. Dittrich byl členem oseckého kláštera spravujícího chomutovské gymnázium. Právě od něj se básník dozvídá první podrobnosti o vznikajících Mariánských Lázních, stejně jako řadu informací o všeobecných poměrech v Čechách, zejména o školství.<sup>116</sup>

Goethe se také setkává s brožurou, která se zabývala otázkou nauky o barvách, a byla vystavěna na básnickových základech. Autorem této publikace nebyl nikdo jiný než Jan Evangelista Purkyně, který však k básníkovu znepokojení neuvedl autorovo jméno. Po počátečním nedorozumění je posléze Purkyně Goethem velmi přívětivě přijat k zasvěceným rozhovorům a básník jen lituje, že nemůže pobýt v jeho přítomnosti o něco déle.<sup>117</sup>

Víc než společnost jej tentokrát zajímá příroda. „*Kladívkem a želízkem si na leckteré příkré skalní stěně snaží vynutit jasno.*“<sup>118</sup> Sedmdesátník podniká nejednu projížďku, aby vykupal vzorky kamenů a doplnil známou Müllerovu sbírku minerálů. Kromě snah mineralogických spadá do jeho zájmu i studium počasí, zachycené v *Meteorologických poznámkách*.<sup>119</sup>

---

<sup>114</sup> „**Karlovarská usnesení**“ byla nechvalně proslulá především proto, že přinesla cenzuru novin a politiku, jež je známá jako „pronásledování demagogů“ a směřovala proti řadě významných osobností. Usnesení omezovala především autonomii univerzit a dozírala na všechny veřejné aktivity a učinila z Metternicha v očích západní Evropy antiliberálního reakcionáře, bojujícího proti vlastnímu národu.

<sup>115</sup> Tamtéž. S. 44

<sup>116</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 103

<sup>117</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 141

<sup>118</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 104

<sup>119</sup> Tamtéž s. 104

Dne 26. září Vary opouští a pokračuje do Svatavy, ve svém deníku si poznamenává: „*Ráno se na obloze ukazovaly červánky. Potom se nebe pokrylo šmouhy a mlhou. U Svatavy hořelo povrchové uhlí. Předtím jsem nacházel kameny s otisky listů.*“<sup>120</sup>

---

<sup>120</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., J. W. Goethe a Sokolovsko, s. 45

## II. XI. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, KARLOVY VARY A CHEB 1820

Jarní pobyt v Čechách začíná v Chebu, kde navštěvuje sběratele Husse a seznamuje se s Josefem Sebastianem Grünerem, s nímž sdílí své mineralogické nadšení. Z Chebu Goethe tentokrát zamíří jihovýchodně přes Žandov a Hledsebe do nově vzniklých Mariánských Lázní. Obhlédne zdejší prostředí, přenocuje zde a vydává se zpět do Chebu, aby nakonec strávil měsíc v Karlových Varech. O Mariánských Lázních<sup>121</sup> si chtěl udělat představu, jelikož byl před časem zpravován o jistém sirnatém prameni, který je obecně nazýván „Smrad’ochem“<sup>122</sup>

Slavného hosta přivítali lázeňský lékař dr. Karl Josef Heidler a lázeňský inspektor pramenů Wendelin Grandl, kteří jej ubytovávají v Klingerově hostinci. Heidler se v pozdějších letech stává jeho osobním lékařem. S premonstrátem Grandlem diskutuje nejen o náboženských otázkách. Ten mu také vypráví o důležitých geognostických nálezech v dolech hraběte Kašpara Šternberka u Plzně. Setkává se také s Václavem Skalníkem, který byl jako dvorní lobkovický zahradník pověřen vnější úpravou lázní. Hovoří s nimi o komplexním plánu výstavby nových lázní a parků, o rozesílání zdejších vod, o klášteře v Teplé a o mnoha dalších věcech. Ze všech zdejších osob čiší nadšení pro věc lázní a na Goetha se jaksí tato atmosféra přenáší v tom, že si toto místo na první pohled zamiluje.<sup>123</sup> Druhý den ráno pak odjíždí rovnou do Karlových Varů.

Tentokrát se Goethe ve Varech zdrží pouze jeden měsíc. O to více na něj působí kromě léčby i májová příroda, nehledě na svatojánské slavnosti, které byly tradičním vyvrcholením májové nálady v Čechách. Svatojánské dny, slavené tehdy s okázalou církevní nádherou jak v českém, tak i v německém jazykovém prostředí a nemohly ujít ani básníkově pozornosti, neboť měl pro lidové slavnosti mimořádné pochopení. Se zájmem přihlíží velkolepé podívané, odehrávající se na nábřežích kolem říčky Teplé. Zážitek z tohoto slavnostního večera byl podnětem k básni *Svatojánský předvečer*.<sup>124</sup>

Zpáteční cestu zaznamenává Goethe ve svém deníku následujícím způsobem: „28. května. Za svítání liják. Kolem šesté hodiny se mraky protrhaly. Déšť ustal. Odjeli jsme z Karlových

---

<sup>121</sup> Pustá oblast, na níž se dnes rozkládají druhé nejvýznamnější lázně v Čechách, patřila pod správu kláštera v Teplé. Klášter byl založen na počátku 12. století a mniši byli také první, kteří zaznamenali slaný pramen v lesích a dokonce se zde snažili těžit sůl. V roce 1818 získává Marienbad statut lázeňského místa.

<sup>122</sup> „Smrad’och“ je označení pro přírodní rezervaci, která se rozkládá ve Slavkovském lese, v místě tektonického zlomu. V oblasti bažin vyvěrá sirovodík, který zapáchá – proto název Smrad’och.

<sup>123</sup> ŠVANDRLÍK, R., *HAMELIKA*, Mariánské Lázně, Olympia, Praha, 1999, s. 11

<sup>124</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 142

*Var. Příjezd do Svatavy ve tři čtvrti na deset, do Chlumu v jedenáct hodin, do Chebu v jednu hodinu.*<sup>125</sup>

## **II. XII. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, CHEB A FRANTIŠKOVY LÁZNĚ 1821**

V uplynulých letech vznikaly v místech úšovických<sup>126</sup> pramenů na jižních svazích Slavkovského lesa nové lázně, nazvané podle Mariánského pramene Lázněmi Mariánskými. Jejich věhlas se rychle šíří a tak je navštěvuje i Goethe. Tohoto roku se básník vypravuje přes Cheb, kde se setkává s policejním radou Sebastianem Grünerem, aby pohovořili o společné mineralogické vášni.<sup>127</sup>

Jak se dočítáme v jeho deníku, brzy ráno 27. dubna se vydává z Chebu po hlavní silnici na Žandov a Hledřebe. První, s kým se po svém příjezdu setkává, je MUDr. Heidler<sup>128</sup>. Goethe mu je nesmírně vděčný nejen za informace týkající se lázní, ale rovněž je jím zpravován o geologických poznacích, které jej vždy zajímaly. Goethe se prostřednictvím něho dozvídá o nálezích zkamenělin v dolech nedaleko Plzně a také dostává darem ukázkou vzácného minerálu wavellit.<sup>129</sup>

Délka pobytu je podmiňována počasím, které je toho roku velice nevyzpytatelné. Deštivé dny ochromují společenský život natolik, že básník i vynechává ozdravné procedury. O to více se však nyní oddává pozorování počasí, přičemž se snaží zjistit určitá meteorologická pravidla. Zabývá se utvářením mraků, podrobně sleduje výkyvy teploměru a hledá paralely ve výskytu jednotlivých druhů počasí. Sleduje rovněž povahu elektrických výbojů při bouřkách. Plzeňský krajský hejtman mu pro tyto účely zasílá meteorologické tabulky.<sup>130</sup>

---

<sup>125</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., J. W. *Goethe a Sokolovsko*, s. 46

<sup>126</sup> Nejstarší písemná zmínka o zdejších pramenech je německá listina českého krále Ferdinanda z 28. dubna 1528. Král psal tepelskému opatu Antonovi, aby neprodleně zaslal do Prahy vzorky Slaného (Ferdinandova) pramene k rozboru. Král se domníval, že odpařováním pramene získá kuchyňskou sůl, která v českých zemích chyběla. Jak pokusy dopadly, není známo, ale dnes již víme, že slanou chuť kyselky způsobuje Glauberova sůl s projímavými účinky. Přes tento neúspěch pokračovaly pokusy o získání soli až do roku 1806. (ŠVANDRLÍK, R., *HAMELIKA*, Mariánské Lázně, Olympia, Praha, 1991, s. 19-33)

<sup>127</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., J. W. *Goethe a Sokolovsko*, s. 47

<sup>128</sup> **Karel Josef Heidler** je řazen k zakladatelům Mariánských Lázní. Jeho více než 40letá praxe intenzivní lékařská práce posunula Mariánské Lázně mezi znamenité léčebná místa Evropy. Za dlouholeté zásluhy v lázeňské medicíně byl povýšen do šlechtického stavu s predikátem „von Heilborn“. V roce 1858 byl v městském parku odhalen v městském parku památný obelisk, který mu nechali postavit polští hosté z velké vděčnosti.

<sup>129</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 143

<sup>130</sup> Tamtéž s. 144



Zajímá se současně i o bouřlivý rozmach lázní, doprovázený výstavbou hotelových domů a penziónů. Všimá si toho, že rozšiřující se ohlas léčebného účinku lázní přitahuje movitější jednotlivce k podnikání a že, každý dům tak má své dějiny. Hlavní pozornost v tomto smyslu tedy věnuje i místu svého pobytu, domu hraběte Klebelsberga, který napříště slouží jako hotel“U města Výmaru“. Málo je známo, jak Goethe sám přispěl k tomuto budování, když se zakladatelem, tepelským opatem Reitenbergerem, osobně prodiskutovává plány výstavby a postup prací. Nemenší zásluhou Goetha je také to, že dokázal přesvědčit opata tepelského kláštera, na jehož pozemcích lázně vznikaly, o užitečnosti lázní. Opatovi totiž značná část klášterního konventu vytýkala přílišné výdaje na tuto světskou záležitost a konala tak, aby výstavbu zmařila. Goethe se rovněž účastní svým vlivem na získání Václava Skalníka, působícího v lobkovických službách, pro Mariánské Lázně. Tento vynikající zahradník českého původu vtiskl lázním jejich dodnes přetrvávající lesoparkovou podobu.<sup>131</sup>

Jak to počasí umožnilo, vydává se básník do tepelského kláštera. Po třech hodinách jízdy, spojené s poznáváním všech podrobností, přijíždí Goethe přes Pístov, Dolní Kramolín a Výškovice v poledne do kláštera. Absolvuje prohlídku budovy a navrací se zpět. Během cesty nachází bazalt<sup>132</sup> a jiné minerály, čímž tato cesta dostává i badatelský charakter. V těchto dnech se také Goethe seznamuje s českým jazykem a gramatikou, když si obstarává Učebnici českého jazyka pro Němce Karla Ignáce Tháma a zakládá si česko-německý slovníček.<sup>133</sup>

Na konci srpna se Goethe vydává do Hřebenů a na nedaleký zámek Hartenberg<sup>134</sup>. Pohled na starobylý hrad Hartenberg básníka oslní. V těchto místech se setkávají tři údolí, z nichž největším teče řeka Svatava a vytváří tak zajímavý obraz. Hrabě je provází hradem, povečeří společně a společně si vychutnávají báječnou podívanou na ohňostroj k příležitosti Goethových dvaasedmdesátých narozenin. Goethe, netuše že prožije tento den v Čechách, byl radostně překvapen a pohnut, když se nad svahem protějščího kopce objevuje zářivý nápis „K 72. narozeninám J. W. Goetha“. Básník se také zaměřuje na prohlídku místní knihovny s díly

---

<sup>131</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 144-145

<sup>132</sup> **Bazalt** (čedič) nejhojnější výlewná magmatická hornina na povrchu Země, Měsíce a patrně i jiných těles sluneční soustavy. Na Zemi tvoří více než 90 % výlewných hornin.

<sup>133</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 112

<sup>134</sup> Hrad **Hartenberg**, později zámek Hřebený, v současnosti zřícenina Hrad Hartenberg byl pravděpodobně postaven na počátku 13. století pány z Hartenberga. Jako první zmínka o něm je udáván rok 1214. Bohatá historie s významnými rody. Četné romantické středověké příběhy, a dramatické osudy lákaly v minulosti tisíce turistů a návštěvníků. Za Auerspergů se stal rovněž místem, které rád navštěvoval i Goethe. (DAVID, P., SOUKUP, V., *Velká cestovní kniha*, s. 109-110)

českých spisovatelů. Hrabě předává Goethovi na památku několik minerálů a příštího den se básník navrací zpět.<sup>135</sup>

## II. XIII. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, CHEB A OKOLÍ 1822

Za rozhodnutím navštívit opět Mariánské Lázně očividně nestála jen síla léčebných pramenů, ale především vliv Uriky von Levetzow, s níž se seznámil loni právě na tomto místě. Tentokrát zde pobývá od 19. června a ubytovává se opět v Klebelsbergově domě. Lázně se těší rostoucí vážnosti. Nachází se zde spousta knížat hrabat a baronů z nejrůznějších koutů světa, a každý nový návštěvník se chce seznámit s Goethem. Nejsvětlejším duchovním zdrojem tohoto pobytu je pro básníka známost s hrabětem Kašparem Šternberkem<sup>136</sup>, jehož ve všech dopisech označuje za „největší výhru“.

Rostoucí náklonnost k Ulrice jej podněcuje nejen ke skládání kratších veršů, nýbrž i k básni *Eolské harfy*. Jako vždy se však věnuje přírodovědné činnosti a zakládá *Soupis hornin a žil, jež se vyskytují v okolí Mariánských Lázní*. Pro bližší pochopení okolí se věnuje studiu českého zeměpisu a dějin. Pro přílišnou vytiženost se však nepouští do větších literárních aktivit. Sestavuje tři soubory mariánskolázeňských kamenů, každý čítající přes sto kusů, jeden pro hraběte Šternberka, jeden pro doktora Heilera a jeden pro tepelský klášter. Podniká řadu vyjížděk po okolí. Jeho cílem je Kynžvart, Úšovice, Drmoul, Hled'sebe a okolí Chodové Plané. Stále pozoruje mraky.<sup>137</sup>

V trvale dobrých stycích byl Goethe s klášteřem. S klášterním lékařem Fidelinem Scheuem odjíždí 9. Července 1822 do Teplé, již po druhé. O jeho kladném vztahu ke klášteru výmluvně hovoří Goethův dopis velkovévodkyni Luise. Goethovy deníky však hovoří o jiné stránce zdejšího pobytu. Jeho náklonnost k Ulrice stále roste. Básník nevynechává příležitost, aby mohl být v její společnosti.<sup>138</sup>

V dopise Zelterovi shrnuje svůj pobyt těmito slovy: „*Skvělé ubytování, vřídlní domácí, dobrá společnost, pěkná děvčata, milovníci hudby, večer příjemná zábava, lahodná strava,*

---

<sup>135</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 50

<sup>136</sup> **Kašpar Maria hrabě ze Šternberka** (1761-1838) byl jeden z nejvýznamnějších přírodovědců první poloviny 19. století. Specializoval se zejména na botaniku, geologii a paleontologii. Je považován za jednoho ze zakladatelů paleobotaniky. Shromáždil rozsáhlé a neocenitelné sbírky nerostů, zkamenělin a herbářových položek, které se staly základem sbírek Národního muzea v Praze, které založil. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*)

<sup>137</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 115 -117

<sup>138</sup> ŠVANDRLÍK, R., *HAMELIKA*, s. 22-23

*nové významné známosti, znovunalezené staré, uvolněná atmosféra, klášterní hody, to všechno společně přispělo, abych tři týdny krásného počasí plně využil, vychutnal a zbylé, nevlídně proměnlivé snesl.*<sup>139</sup>

24. července míří Goethe do Chebu, aby se opět setkal s Grünerem a Hussem. V Chebu tráví skoro pět týdnů, během nichž se snaží důkladně prozkoumat okolí. Takřka denně podnikají výlety, údolím Ohře, do Dolnic<sup>140</sup> a dvakrát na Komorní hůrku, na niž vystupuje ve společnosti Kašpara Šternberka, švédského chemika Berzelia, přírodovědce Pohla a Grünera. Také se vydává do Ředvice, ležící na bavorské straně, kde navštěvuje sklárnu, kterou chválí jako technický zázrak. Pobývá zde pět dní a přihlíží výrobnímu procesu, což mu poskytuje praktickou látku k experimentální části jeho teorie o barvách. Ještě se během své cesty rozhodne zavítat do Františkových Lázní a sepisuje nové materiály o lázních.

---

<sup>139</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 117

<sup>140</sup> Lokalita **Dolnice** byla objevena již na sklonku 18. stol. Patří proto k nejdříve známým savčím faunám v Evropě, které byly zkoumány i básníkem J. W. Goethem. Nachází se v Chebské pánvi a představuje nejstarší faunistický horizont mezi hnědouhelnou slojí a tzv. Cyprisovými vrstvami (FEJFAR, O., *Paleontologie, Živa* 06/2011, [online] dostupné z: <<http://ziva.avcr.cz/2011-6/nalezky-fosilnich-savcu-vi-chebska-panev-dolnice.html>>

## II. XVI. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, KARLOVY A CHEB 1823

Svou poslední cestu nastupuje ke konci června 1823. Vedou ho k ní nejen zdravotní nesnáze v podobě zánětu srdečnicku, který překonal počátkem roku. Ono léto plynulo ve znamení prudké lásky k Ulrice a vše ostatní, ať už lidé, věda či dokonce zdraví, vedle ní pozbývá významu. Toto období charakterizují básně věnované Ulrice či v myšlenkách na Ulriku jiným, a mocné finále Elegie, byť mezitím pracoval i na Letech tovaryšských či na přírodovědných tématech.<sup>141</sup>

Pobyt začíná 29. června v Chebu, o němž se v dopise vyjadřuje následujícím způsobem: v „tomto starém, ale mé práci a úsilí kupodivu tak prospěšném městě“, zdrží se v něm pět dní a poté pokračuje dále do Mariánských Lázní. Když však Ulrika 17. července odjíždí do Karlových Varů, následuje jí i Goethe. Společně zde pobývají necelých čtrnáct dní, přičemž jim příznivé počasí umožňuje časté vycházky po okolí.<sup>142</sup>

V Mariánských Lázních se ubytovává v domě „U zlatého hroznu“ a je nadmíru spokojen se svým příjemným ubytováním jak dokládá jeho dopis Schultzovi: „... jen krátce přede mnou přijel velkovévoda. Bydlíme spolu při jedné terase, jak jí rád nazývám, která je kouzelné místo, které mohu seshora dolů pozorovat. Celek lázní, který tvoří velké a výstavní budovy, má – co do bydlení – něco velmi přívětivého. Nikdy bych nechtěl bydlet jinde. Také na velkovévodu působí toto místo.“<sup>143</sup>

V Mariánských Lázních setrvává do 20. srpna, načež odjíždí do Chebu a nakrátko do Karlových Varů. Odtud zajíždí v den svých 74. narozenin do Lokte, aby zde v hotelu „U bílého koně“ spolu s Levetzowými a především Ulrikou tento den oslavil. Poté počátkem září opouští Karlovy Vary a na dva dny se zdrží na zámku hraběte Auersberga na Hřebenech, načež cestou přes Cheb naposledy opouští Čechy.<sup>144</sup> Jsou to velké dny rodící se *Elegie*. V jakém rozpoložení byl, ukazuje jeho dopis, v němž píše, že „viděl mnoho lidí, nahlédl do mnoha stavů a také si leccos užil. A podle textu Písma svatého mi musí být velmi odpuštěno, protože jsem velmi miloval.“<sup>145</sup>

---

<sup>141</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 120

<sup>142</sup> NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, s. 53

<sup>143</sup> ŠVANDRLÍK, R., *HAMELIKA*, s. 28

<sup>144</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 151

<sup>145</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 121

Tím se Goethovy cesty po Čechách uzavírají. Jejich konec označuje počátek nového, skutečně posledního období jeho života. Teprve od tohoto okamžiku pro něj ve skutečnosti začíná stáří. Čechy mu však utkvěly v paměti jako místo posledního sklonku mládí a navždy tak zůstanou. Na rok následující si ještě plánuje cestu, avšak nikdy už jí nepodnikne. O poměrech v Čechách je však stále do Výmaru informován svými přáteli, kteří jej do Čech opakovaně zvou. Ale s postupujícími léty mu k takové cestě přibývalo překážek, až nakonec zbýval spíš už jen pomyslný sen, toužebně uzavřený do sebe.<sup>146</sup>

Ještě týden před skonem odesílá do Čech dva dopisy. Znějí jako závěť. *„Nová čísla českého časopisu ve mně oživila přání opět navštívit tu drahou zem, jež mi po tolika letech skýtala potěchu i poučení, a i teď bych měl proč se s oněmi vlídně vyhlížejícími končinami sbližovat. O starších dějinách země jsem obecně sdostatek poučen, řadu míst znám důkladně, a proto vždy uvítám všechno, co mi ozřejmí jednotlivosti a vytvoří jasnou představu o věcech, jež tam živě vyniknou v jakémkoli odvětví správy, vědy a umění.“* (Šternberkovi)<sup>147</sup>

---

<sup>146</sup> Tamtéž s. 122

<sup>147</sup> Tamtéž s. 123

### III. OBRAZ KRAJINY

#### III. I. ČECHY

Osobně se Goethe setkává jen s některými oblastmi Čech. Nikdy nenavštívil vnitrozemí ani jezera a mocné hvozdy Šumavy. O to intenzivněji však poznává přechodové Smrčiny<sup>148</sup>, Chebsko, okolí Karlových Varů a Mariánských Lázní i Teplic, krušnohorský pás, homolovitý svět Středohoří, labské údolí i nejvyšší vrcholky Krkonoš. Díky těmto výpravám a důkladným všeobecným znalostem si vytvoří jasnou představu o českém území. Jeho nadšení pro přírodovědnou činnost je nesmírným přínosem, jako geolog, mineralog a botanik se do těchto krajů snažil proniknout a popsat je. Rovněž se jako malíř pokouší zachytit obraz krajiny ve svých listech a krásy této oblasti propaguje díky svému vlivu za hranicemi Čech přímo i zprostředkované.<sup>149</sup>

Soustavné studium přírodních věd souvisí s Goethovou funkcí tajného rady vévody ve Výmaru. Na tomto postu musel rozhodovat o celé řadě problémů z oblasti lesnictví, zemědělství, organizaci staveb a zavlažovacích kanálů<sup>150</sup>. Zastávání této funkce je u Goetha spojeno se soustavným doplňováním znalostí. Z této činnosti tak vzešla jeho celoživotní záliba v přírodovědě, a to především v biologii, geologii, mineralogii a meteorologii.

Západočeský lázeňský prostor byl znám politicky liberálnějším duchem, nežli většina ostatních oblastí habsburské monarchie, což se projevovalo zvýšenou tolerancí ve společenských kontaktech, názorech a tiskových projevech. Příčinou těchto tendencí byla snaha udržet a posílit návštěvnost lázní, především z řad zahraniční klientely. Goethe navštěvuje Čechy celkem sedmkrát. Vyjma jedné cesty směřující na Broumovsko, vedou jeho kroky vždy do oblasti vymezené Karlovými Vary, Teplicemi, Františkovými Lázněmi a Mariánských Lázní. Návštěvníci lázní povětšinou pocházeli z řad významných vědců, umělců a šlechty. Z tohoto důvodu dosahoval kulturní život lázní té doby vysoké úrovně. Goethe s radostí udržuje společenské styky a tato seznámení přispívají k jeho lepší informovanosti v oblasti kultury, umění, vědy a politiky.<sup>151</sup>

---

<sup>148</sup> Smrčiny jsou členitá hornatina až pahorkatina a geomorfologický celek rozkládající se v severovýchodním Bavorsku a také v západních Čechách na Chebsku.

<sup>149</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 168

<sup>150</sup> PLEŠTIL, D., *Okem ducha. Živá příroda v přírodovědných spisech Johana Wolfganga Goetheho*. Praha, OIKOYMENH, 2006, s. 66 - 67

<sup>151</sup> VACHKOVÁ, O., *TEORIE A DĚJINY VĚDY A TECHNIKY*, sborník příspěvků z VI. doktorandské konference (dále jen *Teorie a dějiny vědy a techniky*), Západočeská univerzita, Plzeň, 2009, s. 86

Z přírodovědného hlediska se Goethe při svých cestách po západočeských lázních věnuje převážně zkoumání minerálních pramenů, průzkumům vedoucím ke stanovení a rozšíření nauky o metamorfóze rostlin, geologickému a mineralogickému bádání a meteorologii. Jeho univerzální a simultánní vnímavost prožívá estetiku a náladu krajiny v těsném sepětí s jejími geologickými, mineralogickými, botanickými a klimatickými podmínkami, jež dále vysvětlovaly i jisté nezaměnitelné sociální jevy. Dle jeho názoru je růst vegetace ovlivňován nejranější horninou či sedimenty. Tento jev má poté výrazný vliv na každodenní život jednotlivce i celé společnosti, díky čemuž se formuje typ, povaha, citovost a zvyky obyvatel.

152

Už při prvních návštěvách Čech si zdejší krajinu rád osvojil především geologicky, mineralogicky a botanicky. Jak píše ve svém dopisu, jeho karlovarské zájmy vedly „od žuly celým stvořením“. Jeho první dva pobyty v Čechách jsou však příliš krátké a snad také až příliš nabyté tajnou touhou po Itálii, než aby se mohl plně zabývat krajinou a jejímu zkoumání, o to více se však této činnosti věnuje v pozdějších letech. Texty z roku 1817 *Historie mého botanického studia a K znalosti českých pohoří*, zpětně ukazují způsob, jakým dobýval a získával českou krajinu.

---

<sup>152</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 168

### **III. II KARLOVY VARY A CHEBSKO**

Čechy slavného básníka velice lákaly z mnoha ohledů. V určitém smyslu se Čechy v tomto období doznívajícího osvícenství koncem 18. století a v první čtvrti století následujícího těší i širšího uznání a ohlasu, zejména ve vědecké oblasti, v umění a hudbě. Také u Goetha za jeho lázeňského pobytu budí tento projev respekt vůči Čechám značný dojem. V nazírání na vnitřní problematiku v Čechách se setkává s jevem tzv. celostní fenomén, v němž se mu výsledně jeví soužití dvou odlišných jazykových skupin podnětným, jako umocnění tvůrčích snah obyvatel této země. Z informací získaných od svých přátel a z četných rozmluv s úředními činiteli je Goethe schopen si učinit o Čechách a poměrech v nich celkově objektivní obraz, potvrzený i pozdějším setkáním s Kašparem Šternberkem a Josefem Dobrovským.<sup>153</sup>

Od roku 1806 se Goethovy dojmy z české krajiny upevňují nejen díky dlouhodobějším pobytům, nýbrž i proto, že si získané informace důkladně zapisuje. V tomto období napočítáme na sto výletů, které západně sahaly až k ašskému výběžku, severně ke Krkonošům a severozápadně k Labi. Zásadním prvkem středohorských krajin, tvořených v podstatě nejranější horninou, je jehličnatý les. Z půdy jinak pokryté bujnou zelení se tu a tam zvedá skalní útvar. Tyto bujné hvozdy se následně odrážejí v jeho literární tvorbě.<sup>154</sup> V jeho skicářích nalézáme zčásti věrné kresby a zčásti kresby ideální krajiny. Jeho kreslířské pokusy mu umožňují ostřeji vnímat přírodní jevy, jelikož si jejich podobu může s jistotou pokaždé vybavit. Metodu, jak proniká do krajiny, osvětluje řada deníkových záznamů, v nichž důkladně popisuje své vědecké bádání a cesty po okolí. Kresba pro něho nepředstavuje izolovanou formu zážitku. „Obrys mě přivedl k hmotě, i napsal jsem geologické úvahy o zdejší krajině.“<sup>155</sup> Analýza geologického utváření může proti cestě vedoucí od obrysu k hmotě, tedy k stavební struktuře krajiny, postavit i cestu směřující od jednotlivosti k celku. Goetha přitahuje dynamický koloběh přírodních sil, neúnavně živoucí a hybná geologická problematika, díky níž mohl z pozorování několika lokálně omezených oblastí pochopit celou zemi. Že to bylo možné právě v Čechách, vyplývá ze zvláštní hydro-geofyzické jednoty této země.

---

<sup>153</sup> ŠAMBERGER, Z., *Goethe v českých lázních*, s. 120-122

<sup>154</sup> Goethe však ve svých představách s oblibou skládá různé krajinné dojmy, jako když například v jedné kresbě zcela zjevně načrtl v takřka shakespearovské kombinaci (Zimní pohádka, Čechy. Pustina na břehu mořském), Karlovy Vary u moře. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách* s. 172)

<sup>155</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 174



Během svých výletů po okolí zaznamenává ve svých skicách malebnou polohu Lokte, jíž je přímo fascinován. Ani Komorní hůrka nezůstává opomenuta. Načrtává schematickou skicu tohoto složitého vrcholku, jenž se později v roce 1809 objevila v Leonhardově příručce jako mědirytinová příloha článku *Komorní hůrka u Chebu* a je třeba ji spojovat s dalšími Goethovými kresbami českých hor, zachycujících například Bořeň<sup>156</sup>, nebo črtou Vlčí hory<sup>157</sup>. V již zmiňovaném článku nacházíme velmi zřetelný popis členění terénu spojený se souhrnnou jasností celistvého pohledu, nic bez souvislosti a všechno ve své nezávislé a zároveň služebné funkci. V tom tkví etický význam takového záznamu.<sup>158</sup>

Náznakem pronikají zážitky z cest po okolí Karlových Var do místního koloritu *Spřízněných volbou*<sup>159</sup>. Do tohoto díla vkládá své dojmy z lázeňské společnosti stejně jako malebnou krásu zdejší přírody. Člověk znalý prostředí Karlových Varů a Františkových Lázní si během čtení jednotlivých kapitol jasně vybaví konkrétní místa, jež básníka inspirovala.

Dalším projevem přírody, jenž Goetha, zajímá, jsou rostliny a jejich metamorfóza. Tento motiv vývoje si Goethe v různých podobách ponechá natrvalo. Cit pro botaniku, který dokládá jeho spis z roku 1790 *Pokus o objasnění metamorfózy rostlin*<sup>160</sup>, je prostoupen řadou jeho děl. Paralela mezi lidským životem a životem stromu je mu velice blízká a setkáváme se s ní například v *Letech tovaryšských*.

Karlovarskou krajinu Goethe vždy vnímá jako „hornatou“. Svou hlavní studii o Karlových Varech nazval *K znalosti českých pohoří*. V *Letech tovaryšských* se krajina Čech výrazně odráží, ačkoliv postupem vyprávění scénu stále více ovládá vysokohorská scenérie a středohoří ustupuje do pozadí. V dopisu synovi píše: „*Ať zná tento kraj jakkoli, člověka přece vždycky překvapí svou pozoruhodnou rozmanitostí. Připomíná mi velezajímavou pohádku,*

---

<sup>156</sup> **Bořeň** je skalnatý vrch (tzv. skalní suk) nacházející se jižně od Bíliny v Českém středohoří. Je to největší povrchový znělcový (fonolitový) útvar ve střední Evropě. V třetihorách byla při sopečné činnosti nadzvednuta podložní rula a do vrstev druhohorních křídových slínovců se vklínil mohutný útvar fonolitu. Ve čtvrtohorách byl fonolit erozí vypreparován a vytvořil unikátní kupu. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 379)

<sup>157</sup> **Vlčí hora** se nachází u Černošína nedaleko od Plané. Je to výrazný morfologický fenomén v krajině. Vznikla při vulkanické činnosti Českého masivu.

<sup>158</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 176

<sup>159</sup> **Spřízněni volbou** je jeden z nezáhadnějších románů německého klasicismu. Novomanželé Eduard a Charlotta se odstěhují na svůj venkovský zámek s předsevzetím žít v klidu, mimo společenský ruch. Osudovým se jim ale stane pozvání Eduardova přítele Oty a Charlottiny neteře Otýlie. Goethe staví své dílo na principu metafory přejaté z dobové vědy, jmenovitě naturphilosophie. Pod tímto úhlem se dívá na rozpor mezi institutem manželství a živelnou láskou.

<sup>160</sup> *Pokus o objasnění metamorfózy rostlin* je útlá brožurka, v níž se snaží Goethe objasnit svůj náhled na vývoj rostlin. List je základním orgánem rostliny, z něhož se vyvíjejí v proměnách všechny ostatní orgány. „Všechno je list. A touto jednoduchostí je umožněna největší rozmanitost.“ Všechno živoucí není jednotlivost, nýbrž mnohost. (FRIEDENTHAL, R., *Goethe*, ODEON, Praha, 1973, s. 347)

*kteřou jsme slyšeli mnohokrát a teď ji znovu vnímáme.*<sup>161</sup> Goethe zhodnocuje ideální polohu této oblasti v Tovaryšských letech jako ideální. Kolem pedagogické provincie se rozkládá úrodný kraj, jenž na mírných pahorcích přeje rolnictví, ve vyšších horách chovu ovcí, v rozlehlých údolích dobytčářství. To je ideální krajina se švýcarskými i českými tóny, zejména i v rovině instrumentální. Tento popis odpovídá českým poměrům, kde v hornatých oblastech obývali roztroušené statky němečtí usedlíci, zatímco v nižších polohách se nacházely etnicky české návesní vesnice.

---

<sup>161</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 181

### **III. III. TEPLICE A OKOLÍ**

Krajina Českého středohoří Goetha na první pohled překvapuje a současně láká. Kuželovité útvary sopečného původu působily nezvykle. Novum pro něj představují i obyvatelé těchto končin, už svým saským nářečím se slezskou přiměsí. Zdejší lidé působili bystřeji a realističtěji, ale i méně zemitě a statně, než jejich západní krajané. Krásné pohledy jej ovlivní natolik, že i později se objevují v jeho epické próze. „Krajina je mimořádně krásná, zvláště pro vyjížděky, protože všude kolem je mnoho zámků, městeček a zábavních míst“, píše v dopise Christianě. Pozitivně zhodnocuje rovněž úrodnost této oblasti, která se mu jeví velice osobitě.<sup>162</sup>

Na základě svého geologického průzkumu Teplic a okolí Goethe publikuje článek *Ke geologii obzvláště té české*, v němž popisuje své přírodovědné výzkumy na Cínovci, v Altenbergu, Mariánských Lázních, na Bernardově skále a Komorní hůrce.<sup>163</sup>

Jak vysoce si této oblasti cení, dokládá okolnost, že si své bílinské pohledy nechává vyrýt do mědi a roku 1822 slučuje šest svých teplických listů společně s jedním karlovarským a patnácti dalšími krajinami do jednoho cyklu. Doprovodný text k nim významně vypovídá o jeho uměleckých záměrech a názorech, jelikož popisuje, že skici tvoří krajinné motivy zčásti abstrahované, zčásti převzaté bezprostředně z přírody. Zvláště jasně vystupuje krajina Teplicka a okolí ve čtyřech prozaických textech, ve statích *Z Teplic* a *Výlet do Cínovce a Altenbergu*, a dále ve *Všeobecné zbožné úvaze* a v *Novele*. Obě stati lze pokládat za přísně realistické, *Všeobecná zbožná úvaha* je písemným záznamem vzpomínky, kdežto *Novela* představuje ideální krajinu abstrahovanou na základě prožitku. Tento Goetheho geologický zájem nám umožňuje proniknout i do hornické činnosti Teplicka v těchto dobách. Goethe velmi názorně popisuje takřka celou náhorní planinu s roztroušenými usedlostmi a haldami, jejichž nerostné zásoby prozkoumává.

---

<sup>162</sup> Tamtéž s. 185

<sup>163</sup> VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, S. 93

### III. IV. MARIÁNSKÉ LÁZNĚ A OKOLÍ

Goethovy tři letní pobyty v dosud neznámých lázničkách kláštera Teplá<sup>164</sup> obrátily pozornost Evropy tímto směrem. Zpráva o nových lázních se šíří tak rychle, že když se sem v roce 1818 zaslalo na adresu „Mariánské Lázně u obce Úšovice na panství kláštera Teplá v Čechách“, o deset let později se již píše „Teplá u Mariánských Lázní! Samo to, že básník do lázní přijíždí, lákalo sem mnohé jeho přátele a známé.“<sup>165</sup>

Goethe považuje Mariánské lázně za „důležitou horskou oblast“. Jde však o oblast dosud panenskou, proto obtížnou a zvlášť pro botanika zprvu nehojnou. Jak konstatuje roku 1821, když píše stat' Mariánské Lázně vůbec a zvlášť z geologického hlediska, obklopuje ho velmi chudé rostlinstvo. Ve skutečnosti se mariánskolázeňská flóra podstatně neliší od karlovarské, ale Goethe studuje především geologické základy, což ztěžuje značná nepřístupnost terénu, na rozdíl od Karlových Varů, kde jsou všechny skály přístupné z více stran. V kotlině mariánských Lázní je však vše zahaleno travou, bažinami a mechem, pokryté klestím a listím, takže jen tu a tam vykukuje nějaký vzorek. Zdejší flóra je bohatá na léčivé rostliny. Dřevinám vévodí smrk, v jehož hlubokých porostech se vyskytují občas jedle, borovice, modřiny a břízy. Neschůdnost zdejší krajiny však Goetha nemohla odradit, aby jí důkladně geologicky neprobádal.<sup>166</sup>

Goethův příspěvek s názvem Mariánské Lázně se věnuje mnoha tématům, převážně horninám a minerálům v oblasti Mariánskolázeňska a autorovým geologickým výzkumům. Goethe v posledních letech vytváří řadu mineralogických sbírek. Nerosty pocházejí z oblasti mezi Mariánskými Lázněmi a Chebem, kde je získával především Goethův sluha Carl Stadelmann.<sup>167</sup>

Využívá pěkných dnů, aby si mohl vytvořit přehled o rozlehlé rovinaté krajině Plzeňska. Východním a jižním směrem skýtají Mariánské Lázně podstatně širší rozhled než Karlovy Vary. Zásadněji než dosud vidí nyní do Čech. Popis přehledu nalézáme ve studii *Serpentin a*

---

<sup>164</sup> **Klášteř Teplá** je premonstrátský klášter nedaleko Teplé u Mariánských Lázní. Byl založen roku 1193 českým šlechticem Hroznatou. Po svém zakladateli získal kromě majetku také znak se třemi páry jeleních parohů. Nový konvent byl osazen řeholníky ze strahovského kláštera a Hroznata se vydal na další křižáckou výpravu společně s císařem Jindřichem V. Po Jindřichově smrti v Messině se Hroznata vrátil do Říma a přislíbil založení dalšího kláštera, jímž se stal ženský klášter v Chotěšově. Poté se sám rozhodl ke vstupu do řádu a setrval v něm až do své smrti roku 1217. Po jeho skonu zdědil klášter fundátorův majetek a stal se kulturním a duchovním centrem okolní krajiny. (DAVID, P., SOUKUP, V., *Velká cestovní kniha*, s. 113)

<sup>165</sup> ŠVANDRLÍK, R., *HAMELIKA*, s. 1

<sup>166</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 195

<sup>167</sup> VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 95

*smolinec*, jež je součástí stati *Mariánské Lázně*. Během cesty, v doprovodu Ulričina dědečka pana Brösigke, navštívuje Planou<sup>168</sup> a Chodovou Planou. Díky zcela jasnému počasí mohou přehlédnout celý kraj až po samou hranici a kochají se krásou. Tady jako by se Goethe zhluboka nadechl, aby české zkušenosti shrnul do všeobecné úvahy v nejvyšším stylu: „*Takový pohled nás nutí k obecnostem, a chceme-li to, co vidíme, nějak pochopit, musíme si Čechy představit jako tisíc a tisícileté jezero. Tady se nacházel částečně jemnější podklad, na němž ustupující voda postupně zanechávala bahno a kal, jež se přemílaly a připravovaly úrodnou půdu. Hlavní složky ovšem tvořil jíl a kysličník křemičitý, které se v této oblasti vytvářejí ze snadno zvětrávající ruly; protože ovšem jižněji na hranici již převažují břidlice, kdysi vápenité břidlice, lze se i v tomto kraji nadít dalších směsic.*“<sup>169</sup>

„*Z této strany skýtají Čechy ve své uzavřenosti docela zvláštní pohled; Plzeňsko, jak jsem je dnes viděl, se jeví jako malý svět zcela zvláštně právě proto, že povrch, ustavičně zvlněný mírnými vršky, nabízí oku nerovnoměrnou směsici lesů a polí, luk a pastvin, takže bychom jen stěží dovedli říct, nakolik tak či onak prospěšně jsou pahorky či nížiny využity.*“<sup>170</sup>

---

<sup>168</sup> **Planá** se rozkládá v krajině položené na rozhraní historického Chebska, Tachovska a Tepelska. Počátky osídlení sahají již do 9. století. Koncem 16. století zde byla vyražena štola. Tehdejší majitelé dolů a panství Šlikové měli v Plané také svou mincovnu. Štola byla vyražena ručně z jižní strany táhlého návrší a měla ověřit možný výskyt stříbrných rud. (ŠTRAUB, M., LENKOVÁ, J., *Tajemné podzemí*, s. 117-119)

<sup>169</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 197

<sup>170</sup> Tamtéž s. 197

## IV. BADATELSKÁ ČINNOST

### IV. I. KARLOVARSKÝ „VŘÍDELNÍ DIV“

Z přírodovědného hlediska se Goethe věnuje v Karlových Varech především botanickému a geologickému výzkumu, průzkumu léčivých pramenů a stanovuje zde hypotézu vzniku teplých pramenů. Goethovy výlety po okolí jsou díky podrobným záznamům velmi dobře zmapované. Na svých cestách je doprovázen mineralogem Josefem Müllerem<sup>171</sup> a geologem Josephem Friedrichem Racknitzem, což napomáhá k odbornému a přesnému zkoumání.<sup>172</sup>

V Čechách se Goethe může věnovat všem svým studiím, botanice, nauce o metamorfóze, morfologii, osteologii a srovnávací anatomii, nauce o barvách a optice, meteorologii a svému neutuchajícímu zásadnímu pátrání po pravech a pratypech. Čechy sehrály rozhodující roli v Goethových celkových náhledech zeměpisných a petrografických<sup>173</sup>. Svou myšlenku dynamického utváření země odvozuje od Čech, o nichž pojednává většina jeho geologických a mineralogických statí. Poté, co nahlíží na Apeninském ostrově do vulkanismu, mu Čechy otevírají problematiku horkých a studených minerálních pramenů, rovněž predestirají své značné zásoby uhlí ukazující k dávnověkým rostlinám a navíc obracejí jeho pozornost k cínu, porfyru, granátu, čediči, živci, a především k žule, jeho milovanému stěžejnímu fenoménu kamenné říše. Jeho zásadní stať o žule pochází z dob, kdy Čechy ještě neznal (1784), ale v geologických a mineralogických úvahách o Čechách ze žuly, jejíž český výskyt mu vlastně teprve pořádně odhaluje její tajemství, opakovaně vychází, jako například ve *Sbírce k znalosti pohoří Karlových Varů a okolí* (1807), *O výrazu porfyrovitý* (1812), v článku *Problematické* (1820), *V Mariánských Lázních vůbec a zvlášť z geologického hlediska* (1821) a ve *Formování hornin obecně i v jednotlivostech* (1824).<sup>174</sup>

Návštěvy Karlových Varů vyvolávají v Goethovi otázku po původu horkých pramenů, a vzápětí logicky podněcují studium hornin, z nichž vyvěrají. To následně vede k dalšímu

---

<sup>171</sup> Josef Müller je v literatuře popisován jako sběrač a brusič minerálů, stařec urputně střežící v tajnosti polohu nalezišť některých drahých kamenů. Pocházel z Turnovska, známého především výskytem rozmanitých druhů polodrahokamů. Toto prostředí mělo zásadní vliv na Müllerovu celoživotní zálibu v mineralogii. Müller za svého života pomáhal Goethovi sestavovat sbírky nerostů a poskytoval mu pro ně vhodné exempláře. (VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 88)

<sup>172</sup> VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 88

<sup>173</sup> **Petrografie** (řec. *petra*, skála) je součástí geologie a zabývá se popisem složení a vlastností hornin. Petrografie je spíše popisná věda, vznik hornin zkoumá petrologie.

<sup>174</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 367

průzkumu celkového složení zdejší půdy, místních hydrografických, klimatických a meteorologických poměrů a podmínek. Zatímco Abraham Gottlob Werner, zvýšenou teplotu pramenů připisoval oxidačním procesům způsobeným vzduchem, Goethe se kloní k názoru, že horké prameny vznikají v důsledku chemického nebo snad elektrického procesu, založeného na součinnosti vody a převážně žulové zemské kůry.

Při pohledu na Goethovu studii Komorní hůrky se ozřejmí, jak se Goethovy představy o vulkanismu, respektive neptunismu zemských procesů vzájemně proplétají či střídavě vyvracejí, aby nakonec vyústily ve vratkou „pseudosopečnou“ teorii o vzniku tohoto „i nadále problematického vrcholku“. Soustředěný zájem o geognostické příčiny vřídelních jevů u Goetha začíná až s rokem 1806. *Sbírka k znalosti pohoří Karlových Varů a okolí*, má „do vědy vpašovat jisté geologické názory“. Text rekapituluje soubor hornin, dále popisuje druh vzhled a naleziště jednotlivých minerálů a předkládá živě napsaný mineralogicko-geognostický rozbor karlovarské krajiny. V popředí zájmu stojí živec, rohovec, jaspis, vápenec, kalcit, pyrit, aragonit, křemen a rostlinné pozůstatky v nerostech. Cílem těchto rozborů je vymezit druhy hornin, z nichž vyvěrají horké prameny, současně také jaké prameny vyvěrají. Goethovi jde o tento vzájemný účinek, a rovněž o to, aby odvodil „vřídelní div“ z minerálního základu. Při svém bádání se však neomezuje jen na Karlovy Vary, nýbrž se soustředí i na okolní nerosty.<sup>175</sup>

---

<sup>175</sup> Tamtéž s. 368-374

## IV. II. KOMORNÍ HŮRKA

Komorní hůrka patří ke Goethovým oblíbeným výletním cílům a objektům přírodovědného bádání. Tento izolovaný vulkán patří do neovulkanického komplexu, který se nachází mezi Chebem a Františkovými Lázněmi. Goethe se k ní vydává několikrát, poprvé v roce 1808. Produktem sběru minerálů v této oblasti se stala Kamberská suita.<sup>176</sup>

Otázka o původu hory Goetha trvale zaměstnává. Opakovaně na kopec vystupuje, pozoruje a bádá. Shromažďuje podrobnosti, vytváří schematické náčrty tvaru a struktury hory. V létě roku 1808 na tento sopečný útvar, který se znenadání zdvihá z krajiny zrozené třetihorním mořem, vydává osmkrát. V *Sešitech o dnech a letech* podotýká, že má důvody nesdílet názor, podle kterého je Komorní hůrka pseudovulkán, a prohlašuje kopec za sopku. Proti názoru důlního rady Reusse, jenž pokládal Hůrku za důsledek podzemního požáru, staví pojetí Ignáce Borna<sup>177</sup>, jenž kopec označil za vulkán. Goethe se přiklání k názoru, že se jedná o podmořskou sopku, přičemž si uvědomuje, že vzhledem k plutonisticko-neptunistickému<sup>178</sup> sporu vyvolává jeho názor mocný odpor. Zdůrazňuje proto, že svou studii nemíní dogmaticky, nýbrž chce jen ostatní povzbudit, aby ve věci používali vlastní důvtip.<sup>179</sup>

O Komorní hůrce a názoru na její původ Goethe informuje ve svých četných odborných příspěvcích a deníku. Pečlivě studuje veškerou dostupnou literaturu spojenou s tímto místem. Svá přírodovědecká zkoumání a názor na problematiku původu tohoto přírodního útvaru shrnuje v článku s názvem *Komorní hůrka u Chebu* (1809). Po roce 1820 dochází k nastolení dynamické geologie. K hlavním stoupencům dynamické geologie patřili přírodovědci Leopold von Buch<sup>180</sup> a Alexander von Humboldt. Oba vědci byli stoupeňci vulkanického učení, které přirozeně prosazovali. Česká geologie byla v otázce původu hornin taktéž charakterizována sporem neptunistů a vulkanistů. Tento spor se týkal také vzniku Komorní

---

<sup>176</sup> VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 90

<sup>177</sup> **Ignác Antonín Born** (1742-1791) byl významný rakouský osvícenec, mineralog, geolog, montanista a svobodný zednář druhé poloviny 18. Století. Zkoumal Komorní hůrku společně s mineralogem a metalurhem Johanem Jakobem Ferberem 23. Května 1773 a v rozporu s dosud platnými výklady neptunistů ji nazval sopkou. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 399)

<sup>178</sup> „Geologie se vyvíjela nespojitě spíše formou ostře definovaných otázek a sporů. Jedním z těch nejpodstatnějších byl neptunistů a plutonistů. Nebyl to pouze duel o původ hornin, zda všechny povstaly z vody (neptunisté) nebo vznikly působením ohně (plutonisté), v obecné rovině šlo o klání mezi svatými texty a učiněným pozorováním“. (JAKEŠ, P. *Geofyzologie, geologie a desková tektonika*. Akademie věd České republiky [online])

<sup>179</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 399

<sup>180</sup> **Christian Leopold von Buch** (1774- 1853) patřil k nevýznamnějším geologům 19. Století. Společně s Alexandrem von Humboldtem vystudoval hornickou akademii ve Freibergu. (VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 91)



hůrky. Neptunisté viděli její původ ve vyhořelých uhelných slojích, kdežto vulkanisté spojovali její vznik se sopečnou činností vyvolanou ohněm uvnitř země.<sup>181</sup>

Rozpory ohledně původu tohoto kopce jsou značné a tak Goethe navrhuje zřídít štolu, díky níž by se mohla „podrubat celá sopečná dílna a pozorovat první styčná místa starší přirozené hory se změněnou, roztavenou, vyvřelou horninou“. Roku 1823 se Goethe v článku *Nově objevené staré přírodní požáry a stopy žáru*, který se věnuje výskytu hornin v Bodenu, Starém Albenreuthu, na Vlčí hoře a Rehbergu, znovu vyjadřuje ke Komorní hůrce a teprve tady se opět přibližuje Reussovu názoru o pseudovulkanické povaze kopce. K tomuto obratu jej přivádí nálezy z Bodenu a Starého Albenreuthu, mylně klasifikované jako pseudovulkanické. Ale i tentokrát nechává tuto otázku otevřenou.<sup>182</sup>

Goethe očekává vyřešení problematiky původu Hůrky hloubkovým průzkumem, který byl však proveden až po jeho smrti, mezi léty 1834 – 1838 a potvrdil teorii o vulkanickém původu hory.<sup>183</sup>

---

<sup>181</sup> VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 91

<sup>182</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 402

<sup>183</sup> KRAUS, A. V., *Goethe a Čechy*, V komisi u Bursíka a Kohouta, Praha, 1896, s. 110

#### IV. III. TEPLICKO A ZÁPADNÍ ČECHY

Lázně Teplice dosáhly na počátku devatenáctého století vrcholu své slávy. Na základě svého geologického průzkumu Teplíc a okolí Goethe publikuje článek *Ke geologii obzvláště té české*, v níž popisuje své přírodovědné výzkumy na Cínovci, v Altenbergu, Mariánských Lázních, na Bernardově skále. Při svém druhém pobytu se věnuje mineralogickým studiím a publikuje články nazvané *Z Teplíc a Výlet na Cínovec a Altenberg*, kde podrobně popisuje vědeckou činnost na těchto lokalitách. Goethovým společníkem při zdejším přírodovědném bádání je Jiří Buquoy.<sup>184</sup>

Během teplických pobytů vzbuzují Goethovy přírodovědné zájmy zejména tři okolní body, Bořeň a nerostná naleziště Krupky a Cínovce. Bořeň<sup>185</sup>, neboli Bílinský masiv, tvoří velmi nápadný krajinný prvek, který Goetha velice zajímá. Romantický obrys vrcholku jej několikrát inspiruje ke kreslířským studiím, které i umělecky patří k jeho nejlepším českým skicám. V Bílině se Goethe seznamuje s důlním radou Reusem, jenž roku 1792 vydal práci o Komorní hůrce, a společně se věnují průzkumu zdejší oblasti. Goethe Reussův přínos ve svých *Sešitech o dnech a letech* hodnotí velmi pozitivně a podnětně.<sup>186</sup>

Do Krupky Goethe směřuje, jak již bylo zmíněno, kvůli zdejším cínovým ložiskům. Hormistr Johann Zechel jej informuje o metodě těžby krupské rudy a ve svých statích tyto poznatky zpracovává. Navštívuje rovněž důl, kde je mu předvedeno, jak se odděluje cín od příměsí hornin, zejména wolframu. Prohlíží si altenberské stouповny, přičemž se přesvědčuje o výskytu cínu ve zdejším pohoří. Ze všech nasbíraných vzorků ho nejvíce zajímá syenit-porfyr, což je vyvřelinová hornina načervenalé barvy. Goethova pozornost se však v létě 1813 obrací k výskytu granátů, které se nacházejí jen v malé oblasti, na opačné straně Středohoří, kde teče Ohře. Vyskytují se v naplavené zemi. O jejich původu nemá nikdo potuchy a Goethe vytváří svou vlastní teorii o teplických uhelných ložiscích s vrchní vrstvou hlinitých břidlic. Klade ji do souvislosti s pradávými podzemními požáry. Obdivuhodný výtvar takového

---

<sup>184</sup> VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 93-94

<sup>185</sup> O tuto horu se přírodovědci zajímali už dávno. Roku 1791 ji zkoumal Alexander von Humboldt společně s geologem Franzem Ambrosem Reusem a za jeho základní horninu určili rulu. Goethe, tento závěr zprvu pokládal za mylný, ho později po důkladném studiu potvrdil. (URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 379)

<sup>186</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 379

podzemního požáru, tyčinkový siderit, získává od teplického lázeňského doktora Ambrosiho.<sup>187</sup>

Počínaje rokem 1821 se již vyskytuje v Mariánských Lázních a tak se i jeho badatelská činnost soustředí na tuto lokalitu. Intenzivně se věnuje mineralogii a meteorologii. Jeho fámulus John provádí různá měření meteorologická, zatímco Stadelmann horlivě sbírá a shání minerály, některé až z Vlčí hory u Černošína. Také Stanislav Zauper a další přátelé posílají Goethovi minerály, a tak již deset dní po příjezdu, předává Goethe doktoru Heidlerovi kolekci minerálů s podrobným seznamem. Rovněž vzniká kolekce 24 minerálů z Vlčí hory. Goethe se rovněž věnuje botanickému výzkumu a zakládá herbář čítající 52 listů s rostlinami, jež Goethe sám identifikoval.<sup>188</sup>

Goethe pozoruje za jasného počasí Vlčí horu a je přesvědčen, díky jejímu tvaru, o jejím vulkanickém původu. Jeho vyslanci tuto oblast navštěvují a přiváží mu množství krásných krystalů augitu, které se je zde možno snadno nalézt, a další vzorky krystalických variant čediče i doleritu. Geologickou strukturou Vlčí hory se Goethe zabývá i později ve Výmaru, a ačkoliv pahorek se zříceninou sám nikdy nenavštívil, shromažďuje dostatek informací, aby napsal stat' *Vlčí hora* (1824) s přehledem nalezišť tohoto významného kopce.<sup>189</sup>

---

<sup>187</sup> Tamtéž s. 381- 382

<sup>188</sup> ŠVANDRLÍK, R., *HAMELIKA*, s. 36

<sup>189</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 386

#### **IV. IV. JOSEPH SEBASTIAN GRÜNER**

O svém přátelském vztahu s Goethem píše Grüner ve své knize s názvem „Briefwechsel und mündlicher Verkehr zwischen Goethe und dem Rathe Grüner“. Dílo pojednává o počátcích přátelství se slavným výmarským básníkem. Popisuje jejich společné mineralogické zájmy a exkurze do okolí, zejména pak na Komorní hůrku. Jejich vzájemná korespondence byla nesmírně podnětná a Grünerův soubor obsahuje na 42 dopisů, které mu Goethe zaslal v průběhu jejich přátelství. Poslední dopis byl zaslán 15. března 1832, tedy týden před Goethovou smrtí. Grüner zprostředkoval výtisk této korespondence v roce 1853 díky nakladatelství knihkupce Gustava Mayera z Lipska. Vydavatel byl tímto, za obohacení literatury oceněn zlatou medailí za umění a vědu císařem Františkem Josefem I.<sup>190</sup>

Prvním chebským přítelem německého klasika je překvapivě poslední chebský kat Karel Huss. Pojí je společné nadšení pro věci mineralogické. S policejním radou Grünerem se seznamuje až o dvanáct let později.

Grüner se narodil v rodině chebského kloboučníka a po studiích se vypravil do Německa, kde si v mnoha ohledech rozšířil obzory. Poté, co jej město Cheb pověřilo policejním vedením, se ve své funkci o rodné město rozsáhle zasloužil. Spoluobčané si jej vážili a neváhali jej zvolit starostou. V Grünerově domě na náměstí je Goethe častým hostem a cítí se tu velmi dobře. Jádrem jejich vztahu stala se mineralogie, k níž Grünera přivádí vlastně až Goethe. Aby jej povzbudil, daruje mu skříňku na kameny a „vysvětlí“ jej na mineraloga, načež se u Grünera projevila sběratelská zběsilost.<sup>191</sup>

---

<sup>190</sup> SOKA Cheb, *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865, s. 11-12.

<sup>191</sup> URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, s. 392

#### ***IV. V. KAŠPAR ŠTERNBERK***

Přistupuje-li Goethe ke Grünerovi jako učitel k žákovi, pak se vztah se Šternberkem odvíjí na stejné duchovní úrovni. V deníku se hraběcí jméno poprvé objevuje 27. dubna v Mariánských Lázních. Oba tito vědci spolu vedou diskuzi o původu Komorní hůrky. Toto téma se stává častým námětem jejich čilé korespondence, vzájemných setkání a vede ke společnému výstupu a průzkumu hůrky.

Hrabě Šternberk se zabýval především studiem paleontologie, botaniky a geognostiky. Roku 1802 uveřejnil své první vědecké články. Od roku 1820 začalo vycházet jeho dílo *Pokus o geognosticko-botanické zobrazení pravěkého rostlinstva*. Šternberk je v českém prostředí znám především jako zakladatel Národního muzea v Praze. Společně s Grünerem se podílel na vytvoření nového geologického oddělení a věnoval mu sbírku minerálů.<sup>192</sup>

V roce 1824 se oba přírodovědci setkávají podruhé, tentokrát ve Výmaru, v Goethově domě. Při této příležitosti se Šternberk zastavil v Jeně, kde uspořádal a správněji pojmenoval sbírky fosilií. Naposledy se oba schází v roce 1830.<sup>193</sup>

---

<sup>192</sup> VACHKOVÁ, O., *Teorie a dějiny vědy a techniky*, s. 92

<sup>193</sup> Tamtéž s. 93

## V. I. OSVÍCENSTVÍ

Ve vzdělané společnosti celé Evropy, od Francie po Rusko převládá uprostřed osmnáctého století pocit, že nastává „věk rozumu“. Učenci pokládají dobu, v níž žijí, za „osvícenské století“, minulost pokládají za gotické a barokní temno, svazované církevním dogmatismem. Předsudky zatemňují lidskou mysl a tím znemožňují vidět svět takový, jaký je a nedovolují lidem jednat tak, jak by to jejich přirozené zájmy vyžadovaly. Osvícenská společnost odmítá „temno“ minulosti s nezměrnou důvěrou v sílu lidského rozumu a v jeho schopnost prosadit se všude tam, kde doposud vládly předsudky a pověry. Věří v to, že sociální a politické problémy doby lze odstranit rozumným jednáním. Důvěra v lidský rozum je důvěrou v poznání a ve vědění. Osvícenská společnost se domnívá, že náprava se dostaví bezprostředně po vědeckém analyzování problému. Usiluje proto o rozšíření znalostí o člověku a přírodě mezi šlechtu i prostý lid a tím tak uvolnit cestu pro rozumnou reformní činnost.<sup>194</sup>

Hlavní mocností „temna“ byla pro osvícence církev, a proto úsilí o nápravu společnosti směřuje především proti ortodoxnímu dogmatismu zejména římskokatolické církve. Osvícenství vzniká zvláště ve střední Evropě jako reakce na iracionální náboženskou zbožnost. Proti jejímu náboženství, vycházejícího ze zjevení, se staví přírodní náboženství, založené na rozumu. Náboženství bez ideologickopolitické náboženské organizace, jehož základem se stává deismus<sup>195</sup>. Svět je vykládán obrazně jako mechanismus<sup>196</sup>, který byl Bohem při stvoření jako stroj uveden do pohybu. Světe je tedy přírodou a jako takový může být rozumem dokonale poznán.<sup>197</sup>

Pozornost osvícenské doby se soustřeďovala ke studiu přírody. Vedoucí místo ve vědě zaujímají popisné přírodní vědy, v nichž poznání musí induktivně vycházet z konkrétního a prostřednictvím smyslového poznání opět induktivně směřovat k obecnému. Osvícenství usiluje o aplikaci výsledků vědecké práce. Botanické průzkumy se mají uplatnit například v zemědělství, pokroky ve znalostech nerostů a hornin v hornictví a hutnictví. Proto se v osvícenství objevuje nebývalý zájem o přírodovědecké poznatky. Rovněž propukává

---

<sup>194</sup> HAUBELT, J., *České osvícenství*, Svoboda, Praha, 1986, s. 9

<sup>195</sup> **Deismus** je náboženské učení, zvláště v Anglii koncem 17. a 18. století, podle něhož vznikl svět působením Boha, ale pak byl ponechán působení svých vlastních zákonů. (SODOMKOVÁ, M., *AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV*, Fortuna, Český Těšín, 1998, s. 147)

<sup>196</sup> **Julius Offroy de La Mettrie** (1709-1751) byl francouzský filosof a lékař. Navázal na Descartovu fyziku a aplikoval mechanistický přístup i na člověka včetně analogie člověk stroj. I duši považoval za materiální princip. (kolektiv autorů, *Ilustrovaná encyklopedie*, Praha: Encyklopedický dům, 1995, s. 155)

<sup>197</sup> HAUBELT, J., *České osvícenství* s. 9

horečka sběratelství. Zámožní laici začínají budovat arboreta<sup>198</sup> a botanické zahrady, shromažďují sbírky nerostů a zakládají herbáře. Ve společenském prostředí se zasvěceně diskutuje o přírodovědeckých problémech. Recenzní a vědecké časopisy s přírodovědeckou literaturou se stávají důležitou součástí každé knihovny.<sup>199</sup>

---

<sup>198</sup> **Arboretum** je parková sbírka živých dřevin, domácího i cizího původu, schopných růst v dané klimatické oblasti. Je to jakási speciální botanická zahrada s dřevinami. (kolektiv autorů, AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV, s 67.)

<sup>199</sup> HAUBELT, J., České osvícenství, s. 14

## ZÁVĚR

Johan Wolfgang von Goethe je nejvíce znám díky své básnické tvorbě, jako geniální autor Fausta a jiných stěžejních děl světové literatury. O nesmírném literárním talentu nemůže být pochyb. Jeho renesanční osobnost však skýtá mnohá nadání, která jsou neméně významná, ale často opomíjená. Když se 28. srpna 1749 narodil, nesly se nad poledním Frankfurtem nad Mohanem velebné tóny kostelních zvonů. Pro jeho otce, státního úředníka, zněly obzvláště slavnostně. Měl syna, aniž by tušil, jaká osobnost právě přišla na světlo světa. Byla polovina 18. Století a svět se ubíral novým společenským vývojem. Osvícenský duch prostupoval všechny sféry života. Do tohoto světa vstupoval Johan Wolfgang Goethe, kterému byla již v dětství věnována patřičná výchovná péče, jež měla podpořit jeho všestranné nadání a talent.

Goethe byl renesanční osobností ve smyslu všeobecného zájmu. Nesoustředil se pouze na humanitní obory, které vystudoval po vzoru svého otce. Objevil v sobě schopnosti výtvarného projevu a tak rozvíjel svůj zájem o umění. Ve společnosti přátel byl středem pozornosti a baví své okolí psaním rozverných veršů. S přibývajícimi lety se však mění životní styl a do popředí je kladen důraz na vědecké poznání světa.

Zájem o studium přírodních věd však souvisí také s Goethovým přijetím funkce tajného rady a ministra na vévodském dvoře ve Výmaru. Na tomto postě je nucen rozhodovat o celé řadě problémů z oblasti lesnictví, zemědělství, organizace staveb a zavlažovacích kanálů. Zastávání této funkce je spojeno se neutuchajícím doplňováním informací a tak u Goetha propukla jeho celoživotní záliba v přírodovědných studiích mineralogie, geologie, botaniky a meteorologie.

Do oblasti Západních Čech jej přivedly zdravotní potíže, týkající se ledvinové koliky. Do Čech se prvně vydal v roce 1785 a celkem je navštívil sedmáctkrát. Během svých cest se setkával s řadou významných osobností světových dějin, které obdobně využívaly západočeské lázně k odpočinku a zotavení. Na lázeňské půdě se odehrálo množství událostí, rozhovorů a významných rozhodnutí, jenž jsou reflektována právě díky záznamům a korespondenci tohoto výmarského státníka. Díky své funkci je v přímém styku s politickou elitou Evropy a stojí u zrodu historických zvrátů. Z jeho deníků je patrné, jak důležitým místem byly Karlovy Vary v rámci Rakousko Uherské monarchie.

Goethe se však v lázních vyskytoval nejen pasivně, ale především aktivně jako nadšený přírodovědec. Nespočet hodin strávil cestováním po okolní krajině a jejím studováním. Do oblasti jeho zájmu spadalo geologické bádání v okolí Krušných hor a Českého středohoří.



Během svých výletů shromáždil množství informací, které shrnul do svých přírodovědných sbírek: *Ke geologii obzvláště té české*, *Komorní hůrka u Chebu*, *Sbírka k znalosti pohoří Karlových Varů a okolí* aj. V těchto pracích podrobně popsal geologický a mineralogický charakter této oblasti. Věnoval se odhalení původu Komorní hůrky a napomohl k vyřešení tohoto problému, když navrhl vyhloubení štoly do nitra kopce (což je však provedeno až po jeho smrti). Zabýval se také vznikem horkých pramenů v okolí Karlových Varů a jejich složením. V okolí lázní nashromáždil soubor minerálů, které sjednotil do ucelených sbírek, doplněných o popisy. Udržoval vřelý vztah s osobnostmi českého vědeckého prostředí a diskutoval s nimi o těchto poznacích. Jedním z nejvýznamnějších Goethových přátel byl Kašpar Šternberk, zakladatel Národního muzea.

Vztah mezi Goethem a Čechami byl oboustranně výhodný. Básník zde nacházel úlevu od bolesti, prostor pro získávání nových poznatků. Své pozitivní dojmy následně vkládal do svých děl, či jen rozmlouval za hranicemi o zdejších půvabech. Láskyplná slova chvály, která na Čechy pěl, byla nejlepší odměnou.

## POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

### ODBORNÁ LITERATURA:

DAVID, P., SOUKUP, V., *Velká cestovní kniha*, Praha: Soukup & David, 2004, ISBN 80-86050-75-0

FRIEDENTHAL, R., Goethe, Jeho život a doba, přel. Rudolf Toman, Praha: Odeon, 1973, ISBN 01-123-73

HAUBELT, J., České osvícenství, Praha: Svoboda, 1986, ISBN 25-014-86

KRAUS, A. V., *Goethe a Čechy*, V komisi u Bursíka a Kohouta, Praha, 1896

NĚMEC, V., AGLER, Z., *J. W. Goethe a Sokolovsko*, Karlovy Vary: Krajské nakladatelství v Karlových Varech, 1959

PLEŠTIL, D., *Okem ducha. Živá příroda v přírodovědných spisech Johana Wolfganga Goetheho*. Praha, OIKOYMENH, 2006

POKORNÁ, L., Třebívlicko a osudová láska J. W. Goetha a Ulriky von Levetzov, Uhlířské Janovice: Silvestris, 1999, ISBN 80-901775-4-9

SODOMKOVÁ, M., Akademický slovník cizích slov, Český Těšín: Fortuna 1998, ISBN: 80-200-0982-5

ŠAMBERGER, Z., Goethe v českých lázních, Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni, 1997

ŠVANDRLÍK, R., *HAMELIKA*, Mariánské Lázně, Praha: Olympia, 1999

URZIDIL, J., *Goethe v Čechách*, Příbram: Pistorius & Olšanská s.r.o., ISBN 978-80-87053-37-9

VACHKOVÁ, O., Teorie a dějiny vědy a techniky VI., Plzeň: Západočeská univerzita, 2009, ISBN 978-80-7043-846-6

## **ARCHIVNÍ PRAMENY:**

SOKA Cheb. *Joseph Sebastian Grüner. (Biographie)*. Do tisku připravil Bernhard Grueber. Praha, 1865

## **INTERNET:**

FEJFAR, O. Nález fosilních savců VI. Chebská pánev: Dolnice [online]. *Živa 6/2011* [cit. 19. 4. 2012]. Dostupné z: <<http://ziva.avcr.cz/2011-6/nalez-y-fosilnich-savcu-vi-chebska-panev-dolnice.html>>.

JAKEŠ, P. Geofyzologie, geologie a desková tektonika. *Akademie věd České republiky* [online]. [cit. 14. 4. 2012]. Dostupné z <<http://archiv.otevrenaveda.cz/users/Image/default/C2Seminare/MultiObSem/009.pdf>>

## RESUMÉ

Tato práce pojednává o působení J. W. Goetha v Západočeském regionu. Slavný německý básník vyhledával Čechy kvůli blahodárným účinkům léčebných pramenů místních lázní. V letech mezi roky 1785 až 1823 navštívuje Čechy sedmáctkrát. Při této příležitosti se věnuje přírodovědné badatelské činnosti a to především mineralogii, geologii a meteorologii. Jeho zájem v této oblasti je pro Čechy nesmírným přínosem. V jeho díle mají Čechy významné postavení a odráží se v něm jejich podoba na sklonku 18. a počátku 19. století. Ve svých denících zaznamenává dobové události, které se odehrávaly na tomto území. Díky odkazu J. W. Goetha lze lépe chápat dobový kontext Evropy i Čech. Bližší rozbor Goethovy působnosti umožňuje nahlédnout do významného kusu života v českých zemích a poodhalit leckterou souvislost středoevropských dějin a kultury.

## RESÜMEE

Diese Arbeit behandelt die Einwirkung J. W. Goethe im Westböhmen. Der berühmte deutsche Dichter suchte Böhmen wegen den wohltuenden Wirkungen der Heilquellen hiesiger Kurortes aus. In den Jahren zwischen 1785 – 1823 besuchte Goethe Böhmen 17 mal. Bei dieser Gelegenheit odmet er sich der natuwissenschaftlichen Forschertätigkeit und das verallen der Mineralogie, Geologie und der Meteorologie. Sein Interesse in diesem Gebiet ist für Böhmen ein riesiger Beitrag. In seinem Schaffen hat Böhmen eine bedeutende Stellung und widerspiegelt sein Aussehen am Ende des 18. und Anfang des 19. Jahrhunderts. In seinen Tagebüchern macht er Aufzeichnungen über die Ereignisse, die in diesem Gebiet spielten. Denk seinem Verweis kann man den zeitgemässigen Böhmen und Europakontext besser verstehen. Nähere Analyse Goethes Wirkung ermöglicht einen Blick in das bedeutende Stück des Lebens in den böhmischen Ländern zu werfen und den Zusammenhang der mitteleuropäischen Geschichte und Kultur zu enthüllen.